

О.В.Ткачук

Сучасна українська мова з практикумом

Синтаксис

спеціальність «Початкова освіта»

ІУ курс

Івано-Франківськ, 2018

Посібник рекомендовано до друку вченою радою педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Протокол № 2 від 24 вересня 2018 р.

Посібник є компонентом методичного забезпечення дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом» для студентів спеціальності «Початкова освіта» університетів та інститутів. У ньому відповідно до робочої програми дисципліни подано змістове наповнення лекційних і практичних занять з сучасної української мови для студентів четвертого курсу, які навчаються на денній та заочній формі навчання та претендують на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». У посібнику подано перелік питань, які розглядаються під час лекційних та практичних занять, визначено мету та ключові слова, які фігурують на кожному занятті, список основної та додаткової літератури. Подано також вправи, в яких використано речення і уривки з художніх текстів класиків української та зарубіжної літератури, сучасних майстрів слова, зразки усної народної творчості. Практичні заняття спрямовані на вироблення у студентів умінь та навичок аналізувати мовний матеріал, спостерігати і класифікувати мовні явища, володіти орфоепічними та орфографічними нормами української літературної мови. Кожне заняття містить чітко окреслений перелік питань для самостійної роботи, яка спрямована на поглиблення і систематизацію знань з дисципліни.

Рецензенти:

Т.М.Котик, доктор педагогічних наук, професор кафедри методики і технології початкової освіти педагогічного факультету ДВНЗ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,.

О.В.Гузар, завідувач кафедри філологічних дисциплін початкової освіти Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, кандидат філологічних наук, доцент.

Тема Синтаксис. Вступ. Словосполучення

Мета: дати характеристику синтаксису як розділу граматики, розглянути типи словосполучень як синтаксичних одиниць та як будівельного матеріалу для речень, розглянути типи словосполучень та види підрядного зв'язку між їх частинами

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: значення термінів синтаксис та словосполучення, типи словосполучень.

Самостійна робота студентів: Робота зі словником фразеологізмів – фразеологічні словосполучення. Виконати 3 вправи на словосполучення іменників і прикметників з підручника “Українська мова” для ПШ. Спостереження за типами словосполучень творів для дітей. З'ясувати питання взаємопереходів синтаксичних, лексичних та фразеологічних словосполучень.

Ключові слова: синтаксис, лексичні, фразеологічні, синтаксичні словосполучення, атрибутивні, об'єктні та обставинні словосполучення, керування, прилягання, узгодження.

План

1. Синтаксис як розділ граматики.
2. Словосполучення.
3. Лексичні, фразеологічні та синтаксичні словосполучення.
4. Сурядні та підрядні словосполучення. Прості та складні словосполучення.
5. Типи словосполучень за стрижневим словом.
6. Типи синтаксичних словосполучень за смисловими відношеннями між компонентами.
7. Види синтаксичного зв'язку у підрядних

словосполученнях.

8. Сполучення підмета з присудком.

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 5 – 50.
2. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 5 – 6.
3. Медушевський А.П. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис простого речення. – Вип.. УІ. – К.; Радянська школа, 1959. – С. 57-72.
4. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С.285 – 298.
5. Синтаксична будова української мови. – К.: Наук. думка, 1968.
6. Слинько І.І. Історичний синтаксис української мови. – К.: Вища школа, 1996.
7. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 5 – 68.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я.Плющ. – К.: ВШ, 1994. С. 303 – 308.
9. Сучасна українська літературна мова: В 5-ти т. / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969.- Т. 5. – С. 5 -10.
10. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. С. 546 – 548, 569 – 570.
11. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 448 – 465.
12. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. –С.603 – 613, 637 – 678.
13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 7 – 19, 31 – 42.
14. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 440, 461 – 472.

15. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 291 – 307.

Тезаурус

Синтаксис (від гр.*sintaxis* – побудова, поєднання, порядок) – це розділ граматики, що вивчає будову речень і словосполучень, їх типи, способи поєднання та уживання.

Словосполученням називається конструкція, утворена поєднанням двох чи більше повнозначних слів, об'єднаних певним зв'язком. Наприклад, *швидко працювати, гарна погода*.

Лексичні словосполучення – це сполучення слів, що означають усталені назви об'єктів довкілля: предметів, явищ, установ, організацій, понять, географічних назв, дат, істот тощо. Наприклад, *грецькі горіхи, День матері, Північна Америка*.

Фразеологічні словосполучення – це нерозкладні сполучення слів, зміст яких часто не пов'язаний зі змістом компонентів, що входять до складу цього сполучення: *п'ятами наківати, ламати руки, летіти стрілою*.

Синтаксичне словосполучення – сполучення двох повнозначних слів, об'єднаних сурядним або підрядним зв'язком: *рання осінь, купити хліба, дуже тихо*.

Підрядні словосполучення – це такі словосполучення, компоненти яких поєднані підрядним зв'язком. Одне із слів підрядного словосполучення є головним, інше – залежним. Наприклад: *зустріти поїзд, виконати твір*.

Сурядні словосполучення – це словосполучення, компоненти яких рівноправні між собою і поєднуються сурядним зв'язком: *батько і син, троянди й виноград*.

Прості словосполучення складаються з мінімальної кількості компонентів – переважно тільки з двох повнозначних слів. Наприклад, *білий сніг, радість і праця*.

Складні словосполучення утворюються з двох і більше простих словосполучень: *купити свіжого хліба, працювати надзвичайно продуктивно*.

Типи словосполучень за стрижневим словом:

Іменникові: *гра на гітарі, рясний дощ.*

Дієслівні: *читаючи вголос, опинившись на галявині.*

Прикметникові: *достойний пошани, кращий за всіх.*

Займенникові: *хтось із присутніх, сам собі.*

Числівникові: *п'ятий від кінця, дванадцять років.*

Прислівникові: *сьогодні ввечері, вчора зранку*

Типи словосполучень за смисловими відношеннями між компонентами:

Атрибутивні – це такі відношення, при яких головне слово є назвою предмета, істоти, поняття, явища, а залежне слово – його ознакою. Питання *який?, котрий?, чий?, скільки?: кожного року, останнє стадо.*

Об'єктні - це такі відношення у словосполученнях, при яких головне слово виражає дію або стан, а залежне – предмет або істоту, на які спрямована дія, тобто, об'єкт дії: *посадити квіти, написати симфонію.*

Обставинні (адвербіальні) – це такі відношення, при яких головне слово означає дію, а залежне – обставину дії і відповідає на питання *де?, чому?, для чого?, коли?, куди?, доки?, як?, якою мірою?* та ін.: *купатися в озері говорити чітко.*

Узгодження - це спосіб синтаксичного зв'язку, при якому форми залежного слова уподібнюються (узгоджуються) до форм головного слова: *повною мірою, найкращий день.*

Керування – це спосіб підрядного зв'язку, при якому головне слово керує граматичною формою залежного слова, тобто вимагає у залежного слова певної граматичної форми: *керувати підготовкою, дійти до лісу.*

Прилягання – це спосіб підрядного зв'язку, при якому головне слово не вимагає від залежного певної граматичної форми тихо *мовчати, чудово відпочити.*

Координація – це зв'язок між підметом і присудком, який полягає у взаємній залежності між цими членами речення.

Лекція 2

Тема Речення

Мета: дати характеристику речення як синтаксичної одиниці вищого порядку, проаналізувати різні аспекти дослідження речення, розглянути структуру простого речення, способи вираження головних та другорядних членів речення.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: основне визначення речення, його ознаки та аспекти дослідження, компоненти речення та класифікації речення.

Самостійна робота студентів: з'ясувати питання та підготувати повідомлення на практичне заняття про актуальне членування речення. З'ясувати питання про тире на місці нульової зв'язки при складеному іменному присудку. З'ясувати зв'язок питання про перехідні дієслова і вираження прямого додатка. Правопис прикладки Виконати 2 вправи на вивчення другорядних членів речення з підручника "Українська мова" для ПШ.

Ключові слова: синтаксис, речення і судження, предикативність, модальність, граматична організованість, змістова завершеність, інтонація речення, член речення, розповідні, питальні спонукальні, окличні, стверджувальні, заперечні, поширені, непоширені, односкладні, двоскладні речення, актуальне членування речення; предикативний центр, граматична основа речення, підмет, простий підмет, складений підмет; присудок, простий присудок, простий ускладнений присудок, складений іменний присудок, складений дієслівний присудок, складний присудок, прямий і непрямий додаток, узгоджені і неузгоджені означення, типи обставин.

План

1. Речення як синтаксична одиниця.
2. Речення і судження.
3. Ознаки речення.
4. Класифікація речень.

5. Комунікативний аспект вивчення речення. Актуальне членування речення. Речення і висловлення.
6. Підмет та його структурні типи.
7. Присудок та його структурні типи.
8. Другорядні члени речення, їх типи та способи вираження.

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 51 - 180.
2. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 6 - 34.
3. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С.298 - 306.
4. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 69 - 416.
5. Сучасна українська літературна мова: в 5-ти т. / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – Т. 5. – С. 118 - 149.
6. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – С. 237 - 242.
7. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. – С. 204-205, 338 - 339, 470 - 471, 482 - 483, 509 - 510.
8. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 465 - 480.
9. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. –С.611 - 617.
10. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 42 - 66.
11. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 473 - 483.
12. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.:

КНЕУ, 2005. – С.299-307.

Члени речення
Підмет та присудок

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 50 - 66.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 215 - 230.
3. Іваницька Н.Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу. – К.: Вища школа, 1989. – 63 с.
4. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 34 - 55.
5. Медушевський А.П. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис простого речення. – Вип. УІ. – К.: Радянська школа, 1959. – С. 57-72.
6. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С. 302 - 322.
7. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 31 - 35.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. – К.: Либідь, 1997, – С. 244 250.
9. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. С. 253 - 254, 446 - 447, 493 - 494.
10. Український правопис: 5-те вид., стереотипне. – К.,: Наук. Думка, 1996. - § 121. – С. 145 - 146.
11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 481 - 488.
12. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. – С.617 - 625, 637 - 678.
13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія,

2004. – С. 67 - 84.

14. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 484 - 495.

15. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.316 — 326.

Другорядні члени речення

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 58 - 89.

2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 215 – 278.

3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К., 1992. – С. 53 - 69, 74 - 86.

4. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С. 323 - 343.

5. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 31 - 35.

6. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. – С. 147 — 148, 391, 398.

7. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 481 - 488.

8. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. – С. 623 - 626, 637 - 678.

9. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 84 - 112.

10. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 499 - 500, 512 - 523.

11. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.316 - 326.

Тезаурус

Речення – мінімальна одиниця мовлення, оформлена за законами певної мови і є відносно завершеною одиницею спілкування та вираження думки.

Речення має такі **ознаки**:

1. **Предикативність** (від лат. *praedicatum* – висловлене, сказане, ще – присудок) – це синтаксична категорія, що виражає загальну співвідносність повідомлення з дійсністю (його реальність чи ірреальність, можливість чи неможливість, необхідність чи ймовірність). Предикативність вказує на те, чи є висловлення реально здійснюваним у теперішньому, минулому, майбутньому або ж ірреальним, тобто можливим, бажаним і т.п. Предикативні відношення в реченні виражають ствердження або заперечення дії. Предикативність реалізується у категоріях модальності та часу.

2. **Модальність** (від лат. *modum* – спосіб, міра) – категорія, що виражає ставлення мовця до висловленого через категорію способу (дійсного, умовного, наказового), модальні слова (напр. *мабуть, безсумнівно*), частки.

3. **Інтонація** – ритміко-мелодійний лад мови, послідовна зміна висоти тону, сили й часу звучання голосу, що відбиває інтелектуальний та емоційно-вольовий зміст мовлення. Інтонація є суттєвою ознакою речення.

4. **Смислова завершеність** речення. Речення містить відносно закінчену думку, оскільки воно завжди є частиною розгорнутого висловлювання, елементи якого взаємодоповнюються та уточнюються.

5. Істотною ознакою речення є його **граматична організованість**.

Семантико-синтаксичний (семантичний) аспект дослідження речення розглядає мовне значення речення, його семантичні компоненти та лексичне значення слів, що входять до його складу.

Судження – уявлення чи погляд на щось, думка, в якій щось стверджується або заперечується про предмет чи явище.

Кожне судження виражається реченням, але не всяке речення виражає судження. Не виражають судження питальні, спонукальні речення.

Формально-синтаксичний аспект розглядає речення з точки зору його структури – схеми, моделі, за якою будуються речення.

Традиційна лінгвістика поділяє прості речення за кількома параметрами:

- 1) за метою висловлювання;
- 2) за емоційним насиченням;
- 3) за характером предикативних відношень: стверджувальні та заперечні;
- 4) за структурою: прості та складні;
- 5) за наявністю головних членів речення;
- 6) за наявністю другорядних членів речення;
- 7) за наявністю членів речення, необхідних для розуміння тексту.

Розповідні речення містять повідомлення про факти, події, явища.

Питальні речення містять у собі питання.

Спонукальні речення виражають волевиявлення, прохання, наказ, заклик до дії.

Неокличні речення – це речення, які не мають особливого емоційного насичення.

Окличні речення – це розповідні, питальні, спонукальні речення, що вимовляються з піднесенням тону для вираження емоцій.

Стверджувальні речення містять ствердження того, що висловлюється в реченні.

Заперечні речення виражають заперечення явища дійсності, ознаки чи стану.

Прості речення – це речення, що мають у своєму складі один предикативний центр (підмет та присудок – найчастіше).

Складне речення – це речення, яке ї має два і більше предикативних центри і складається з двох і більше частин – простих речень.

Двоскладні речення – це речення з двома наявними головними членами – підметом та присудком.

Наприклад: *Сушу розмову полум'я із листям до ночі сумно слухають сади* (Л.Костенко).

Односкладні речення мають у своєму складі тільки один головний член речення і не потребують поповнення другим головним членом: *Люблю легенди нашої родини, писати можна тисячу поем* (Л.Костенко).

Непоширені речення мають тільки головні члени речення: *Гули степи. Болить життя. І жив народ. І звався він шумери* (Л.Костенко).

Поширені речення – це речення, в яких, крім головних, є другорядні члени речення: *Сад шепотів пошерхлими губами якісь прощальні золоті слова...* (Л.Костенко).

Повні речення містять всі члени речення, необхідні для розуміння думки.

Неповні речення – це речення, у яких один або кілька членів речення відсутні, але фіксуються свідомістю і встановлюються з контексту, ситуації чи самої структури речення: *Хай тобі кожний метелик буде привітом, а кожний подих вітру — поцілунком* (Гавр.).

Комунікативний аспект вивчення речення – це дослідження речення з погляду його значення у сфері мовлення.

Учені виділяють такі основні засоби вираження актуального членування речення, як порядок слів та інтонацію. К.Ф.Шульжук систематизує їх таким чином:

1. **Фонетичні засоби.** Сюди належать логічний наголос,

темпу мовлення, паузи та ін. Логічним наголосом виділяється завжди рема: *Остан / сховався у хащі* (П.М.) .

2. **Синтаксичні засоби.** Такими засобами є порядок слів, частки, синтаксичні конструкції.

Порядок слів – це послідовне розміщення слів у реченні. Українська мова має вільний порядок слів. Виділяють прямий і зворотний порядок слів.

При прямому порядку слів тема стоїть перед ремою, тобто підмет перед присудком: *Доброта – найбільше досягнення людини* (І.Цюпа), а також узгоджене означення перед означуваним словом: *Щось шепчуть тихі верби край дороги* (М.Рил.).

При зворотному порядку слів присудок стоїть перед підметом: *З гір в долині віє свіжий вітер* (Я.Щоголів), узгоджене означення після означуваного слова: *Дві хмароньки пливли в убранні золотім* (О.Олесь).

Інверсія – зміна прямого чи зворотного порядку слів для особливого логічного чи експресивного виділення слова. Наприклад, *А от ще пуп'янки у мене на столі сьогодні розцвіли у хатньому теплі на стеблах, живлених солодкою водою* (М.Рильський).

Частки теж допомагають вираженню актуального членування речення. Так, частки *же, то, тільки, лише, лиш* виділяють тему або рему, частка *не* виділяє рему: *Там-то його й скалічено* (Т.Ш.); *А на небі не хмариночки летять* (А.Тесленко).

Існують деякі спеціальні синтаксичні конструкції, які також виступають засобом актуального членування: **щодо + то, що стосується + то; якщо + так; хто + так: Що стосується чесності, то вона в мене є** (В.Бережний).

3. **Лексико-граматичні засоби.** До них належить повтор слів: *Зіграй мені / осінній плач калини, Зіграй усе, / що я тебе прошу* (Л.Костенко).

Структурним елементом кожного речення з формально-синтаксичної точки зору є член речення.

Член речення – це повнозначна частина мови у певній синтаксичній функції.

Підмет – головний член двоскладного речення, який означає предмет, істоту чи явище, якому приписується дія присудка.

Простий підмет виражається одним лексично самостійним словом.: *Історія просить в сні нащадків* (Л.Костенко).

Складеним називається підмет, виражений словосполученням, утвореним з двох чи кількох повнозначних слів: *Багато літ перевернулось, води чимало утекло* (Т.Шевенко).

Присудок – головний член двоскладного речення, що виражає дію, стан, якість чи властивість, яка приписується підметові. Присудок відповідає на питання **що робить (підмет)?, який (підмет)?**

Простий присудок – це присудок, виражений одним повнозначним словом – дієсловом: *Пахне вся Україна медоцвітом і соками трав* (В.Ткаченко)

Простий присудок буває **ускладненим**: *Як же пан сотник розлютується, як крикне!* (Г.Кв.-Осн); *Дунав, дунав Котигорошко, та й придумав, як Змія перебороти* (Н.тв.); *А пан Коцький взяв та й утік* (Н.тв.).

Складеним називається присудок, утворений сполученням повнозначного слова (самостійної частини мови) з дієсловом-зв'язкою або з допоміжним дієсловом.

Складений дієслівний присудок виражається поєднанням допоміжного дієслова з інфінітивом: *А серце спинитись не хоче* (В.Сосюра).

Складений іменний присудок утворюється поєднанням дієслівної зв'язки й іменної частини –

повнозначного слова-імені: *Надії всі були поховані тобою, я став сліпим серед сліпців* (О.Олесь).

Складний присудок твориться конструкцією складеного дієслівного та складеного іменного присудка: *На цих змаганнях Оксана могла стати чемпіонкою* (З газ.), *Хотіла б я піснею стати у цю хвилину ясну* (Л.У.).

Координація – це форма предикативного зв'язку, що становить собою взаємозалежність між підметом і присудком.

Підмет з присудком координуються у формах особи, роду, числа, відмінка.

Другорядні члени речення – це члени речення, що пояснюють, уточнюють чи доповнюють значення головних членів речення або інших другорядних членів речення.

Додатком називається другорядний член речення, що означає предмет чи істоту, на які спрямована або поширюється дія чи якого стосуються стан, ознака.

Додатки відповідають на питання непрямих відмінків. За ними закріплена роль об'єкта дії у судженні.

Виділяють два типи додатка: прямий та непрямий.

Прямий – це додаток, що означає об'єкт, безпосередньо охоплений дією, процесом. Прямий додаток поєднується з перехідними дієсловами і виражається формами знахідного відмінка без прийменника, а також родового відмінка без прийменника, маючи значення «частина від цілого» або із запереченням (частка *не*) при дієслові.

Непрямий називається додаток, який відноситься до неперехідних дієслів, іменників чи субстантивованих частин мови.

Означення – це другорядний член речення, що означає або вказує на якість, ознаку, властивість предмета, істоти, явища.

Означення відповідає на питання *який, чий, котрий?*.
Сахається розгублена душа, почувши раптом тихі кроки

щастя (Л.Костенко).

Узгодженим називається означення, яке виражається у тій самій граматичній формі роду, числа й відмінка, що й означуване слово. Узгоджене означення зв'язане з означуванним словом синтаксичним зв'язком повного узгодження (приклад див.вище).

Неузгодженим називається означення, яке не узгоджується з означуванним словом у граматичних формах роду, числа й відмінка. Неузгоджене означення поєднується з узгоджуваним словом синтаксичним зв'язком керування або (рідше) прилягання: *Я уп'юся цвітом **калини** на горбах **половецьких крутих*** (Л.Первомайський).

Прикладка – це особливий вид означення, вираженого іменником або субстантивованою частиною мови.

Прикладка узгоджується з означуванним словом у числі й відмінку. Означуванним словом при прикладці виступає іменник: *Пахне хлібом і землею **вогкий вітер-срібнокрил*** (М.Рил.).

Обставина – це другорядний член речення, що означає якість дії, стану, ознаки, способи виконання дії.

Обставини способу дії – означають якість дії, стану, ознаки. Відповідають на питання як? яким способом? у якому стані?

Обставини місця – означають напрям, шлях руху, місце дії. Відповідають на питання – де? куди? звідки?

Обставини часу – означають час дії. Відповідають на питання коли? доки? відколи?

Обставини причини – означають причину, підставу дії. Відповідають на питання чому? через що? з якої причини?

Обставини мети – означають мету дії. Відповідають на питання для чого? з якою метою?

Обставини умови – означають умову, за якої відбувається дія. Відповідають на питання за якої умови?

Обставини допусту – означають стан, ознаку чи дію, що відбувається всупереч, наперекір чомусь. Відповідає на питання

незважаючи на що? наперекір чому?

Лекція 3

Тема

Односкладні речення. Неповні речення.

Прості ускладнені речення

Мета: розглянути специфіку односкладних речень та особливості їх уживання в сучасній українській мові, неповні речення та специфіку їх уживання, засоби та способи ускладнення простих речень

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: типи односкладних речень, неповних речень, засоби та способи вираження ускладнених простих речень.

Самостійна робота студентів: Односкладні речення у мовленні молодших школярів — спостереження. З'ясувати питання про історію інфінітивних речень. Опрацювати питання про стилістичне використання односкладних речень. З'ясувати питання про використання слів-речень у дитячому мовленні. Розглянути питання про розділові знаки при однорідних членах речення

Ключові слова: синтаксис, односкладне речення, означено-особове речення, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове речення, номінативне, інфінітивне речення. Неповне речення. Контекстуальні, ситуативні, еліптичні речення. Слова-речення. . Однорідні члени речення. Відокремлені члени речення. Звертання. Вставні та вставлені компоненти.

План

1. Односкладне речення. Специфіка односкладних речень.
2. Типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, номінативні та інфінітивні речення.
3. Неповні речення. Їх типи та уживання. Слова-речення.

4. Однорідні члени речення.
5. Відокремлені члени речення.
6. Звертання. Вокативні речення.
7. Вставні та вставлені компоненти.

Література

Односкладні речення . Неповні речення .

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 89 — 117.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 102 - 105.
3. Горяний В.Д. Синтаксис односкладних речень. – К.: Радянська школа, 1984. – 127 с.
4. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 126 - 156.
5. Медушевський А.П. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис простого речення. – Вип. УІ. – К.: Радянська школа, 1959. – С. 95 - 108.
6. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К.: Наукова думка, 1966. – 324 с.
7. Москаленко Н.А. Односкладні речення: Лекція з курсу сучасної української літературної мови для студентів-заочників. – Одеса: Изд-во Одеського ун-ту, 1965. – 30 с.
8. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С. 302 - 322.
9. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 31 — 35 285-296.
10. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – С. 244 - 250.
11. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. енцикл.”, 2000. – С. 377-378, 395 — 397, 562.

12. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 344 — 366, 527-533.
13. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. – С.630 - 678.
14. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 112 - 146.
15. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 502 - 529.
16. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.327 - 339.

Прості ускладнені речення

Однорідні члени речення

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 124 - 130.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 112 - 114.
3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 103 - 115.
4. Медушевський А.П. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис простого речення. – Вип. УІ. – К.: Радянська школа, 1959.
5. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К.: Наукова думка, 1966. – 324 с.
6. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С. 372 - 395.
7. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 317 - 319.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. – К.: Либідь, 1997, – С. 273.
9. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. енцикл.”,

2000. – С. 394 -395.

10. Український правопис. – К.: Наукова думка, 1998. – параграф 118 - 121.
11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 534 - 544.
12. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. – С.679 - 685, 698 - 730.
13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 150 - 160.
14. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 530 - 540.
15. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 344 — 351.

Відокремлення члени речення

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 133 - 140.
2. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 86 - 103.
3. Медушевський А.П. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис простого речення. – Вип. УІ. – К.: Радянська школа, 1959.
4. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К.: Наукова думка, 1966. – 324 с.
5. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С. 418 - 444.
6. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 319 - 375.
7. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. – К.: Либідь, 1997, – С. 280 - 291.
8. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. енцикл.“, 2000. – С. 74 - 76.

9. Український правопис. – К.: Наукова думка, 1998. – параграф 118 - 121.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Лігера, 2000. – С. 544 - 564.
11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. – С.685 - 690, 698 - 730.
12. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 160 - 166.
13. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 541 - 552 .
14. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 351 — 359.

Вставні і вставлені компоненти

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 140 - 145.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 276 - 277.
3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 159 - 166.
4. Медушевський А.П. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис простого речення. – Вип. УІ. – К.: Радянська школа, 1959.
5. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К.: Наукова думка, 1966. – 324 с.
6. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С. 4406 - 417.
7. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 363 - 403.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. – К.:

- Либідь, 1997, – С. 297 - 303.
9. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. енцикл.”, 2000. – С. 83 -84.
 10. Український правопис. – К.: Наукова думка, 1998. – параграф 118, п. 11.
 11. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 569 - 581.
 12. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. – С. 694 - 698, 698 - 730.
 13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 166 - 171.
 14. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 559 - 560 (дуже поверхово!).
 15. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 361 - 363.

Тезаурус

Односкладними називаються такі речення з одним головним членом, які для вияву повноти і своєрідного характеру свого змісту не потребують поповнення другим головним членом: *Заспіваймо пісню веселеньку про сусідку молоденьку* (Н.тв.).

Означено-особове - це односкладне речення, в якому головний член речення – дієслово у формі 1, 2 особи, теперішнього чи майбутнього часу, що вказує своїм особовим закінченням на конкретну особу - мовця: *Лугам іду, коня веду; По садочку ходжу – Кониченька воджу.*

Неозначено-особові речення - це речення, в яких головний член виражається формою дієслова 3 особи множини теперішнім, майбутнім чи минулим часом. Вони означають дію неозначеного суб'єкта: *Вулиці прикрасили новими ліхтарями.*

Узагальнено-особові речення - це речення, головний

член якого найчастіше виражаються формою 2 особою однини теперішнього або майбутнього часу, рідше – в інших формах, а дія стосується суб'єкта, який узагальнюється: *Від своєї тіні не втечеш.*

Безособові речення - це речення, у яких головний член означає процес або стан поза відношенням до суб'єкта: *Навколо було тихо і по-літньому тепло.* (Н.-Лев.).

Інфінітивні речення – це односкладні речення, у яких головний член виражається інфінітивом: *Не знати майбутнього, не знаючи минулого* (Н.тв.).

Номінативні речення - це односкладні речення, головний член яких виражений іменником або субстантивною частиною мови у називному відмінку: *Тиша. Спокій.*

Неповними називаються речення, в яких один або кілька членів речення відсутні і в той же час фіксуються свідомістю, тобто є зрозумілими. У **неповному** реченні відсутній хоча б один компонент, необхідний для розуміння змісту речення, який відновлюється з контексту або ситуації.

Контекстуальні речення - це такий тип неповних речень, в яких пропущений член речення встановлюється з контексту, тобто з попереднього чи наступного речення чи частини того ж самого складного речення.

Ситуативні неповні речення – це речення, у яких значення пропущеного члена речення усвідомлюється з конкретної обстановки, ситуації.

Еліптичні неповні речення (гр.*elleipsis* – *унущення, нестача*) – це такий тип неповних речень, у яких значення пропущених компонентів встановлюється зі змісту самого речення: *У небі сонце, серед нив – я* (М.Коц.).

Слова-речення – це синтаксично неподільні утворення, які передають реакції мовця на висловлення співрозмовника: *Ну! Так!* Інша назва – нечленовані речення

Просте речення може ускладнюватись таким ускладнюючими компонентами:

1. Однорідними членами речення.
2. Відокремленими членами речення.
3. Звертаннями.
4. Вставними і вставленими компонентами.

Однорідними називають такі члени речення, яким властиві три єдині ознаки:

а) відносяться до одного й того ж члена речення,
б) об'єднані одними й тими ж синтаксичними відношеннями,

в) виконують одну й ту ж синтаксичну роль:

А треба жити, яось треба жити.

Це зветься досвід, вистримка і гарт.

І наперед не треба ворожити.

І за минулим плакати не варт

(Л.Костенко).

Однорідними можуть бути прості і складені підмети: **У селі залишилися старі, немічні і діти**

При однорідних підметах присудок може бути як в однині, так і в множині.

Узгодження присудків з однорідними підметами залежить від таких умов:

- а) порядок слів;
- б) значення сполучників;
- в) лексичне значення підметів або присудка.

Однорідними називаються означення, які відносяться безпосередньо до одного й того ж слова і означають споріднені ознаки.

Однорідними є означення:

1. означення-синоніми.
2. означення-антоніми.
3. означення-епітети.
4. означення-прикметники + дієприкметники.

5. означення, поєднані сполучниками.

6. У постпозиції можуть стати однорідними такі означення, що у препозиції були неоднорідними: ***Вклоняється додолу береза струнка, молода // Струнка, молода береза вклоняється додолу.***

Узагальнюючими називають слова, які об'єднують в одну групу перелічувані предмети, ознаки, дії і т.п.

Відокремленими називаються другорядні члени речення, виділені в реченні інтонаційно для посилення їх значення.

Відокремленням називається смислове та інтонаційне виділення другорядних членів речення для надання їм більшої самостійності в реченні: ***Ось вечір йде, накинувши рожевого плаща*** (Шекспір).

Учені виділяють:

обов'язкові відокремлення – зумовлені структурою речення. Обов'язковими відокремленнями є відокремлені означення і прикладки до особових займенників;

факультативні відокремлення – це відокремлення, які залежать від волі автора (вважає І.Ющук). К.Шульжук зазначає, що до факультативних відокремлень входять порядок слів, поширеність членів речення та смислове навантаження.

Відокремленими можуть бути тільки другорядні члени речення.

Вставними називаються слова, словосполучення і речення, які виявляють ставлення мовця до висловлюваного і виражають різні модальні значення – сумніву, впевненості тощо

За модальним значенням виділяють такі вставні компоненти, що виражають:

1. Впевненість, достовірність: ***безперечно, без сумніву, зрозуміло, розуміється, звичайно, звісно, ясно, природно, певна річ***, а також вставне речення ***немає сумніву***;

2. Невпевненість, непевність: ***очевидно, видно, може, мабуть, певне, певно, напевне, здається***.

3 Вказують на джерело повідомлення, уточнюють авторство сказаного: *кажуть, як підкреслював (хтось), на його думку, за даними (чиймись), по-моєму, по-твоєму, бачу, як повідомляють*.

4. Вказують на зв'язок між думками: вирізнення повідомлюваного серед інших фактів: *передусім, перш за все, потім, нарешті*; вирізнення й наголошення на тому, що сказане є підсумком: *отже, нарешті, таким чином, словом, виходить, значить* (але не сленгове КОРОЧЕ).

5. Для позначення діалогізації мовлення: для привернення уваги співрозмовника: *по-перше, до речі, розумієте, як бачите, якщо хочете, слово честі* та ін.

Вставленими називаються слова, словосполучення чи речення, які надають висловленню нового повідомлення, принагідного зауваження.

Звертанням називається слово або сполучення слів, що означають істоту чи неістоту, до яких звернена мова: *Ой, дівчино, чия ти, чия ти? Чи не вийдеш гуляти?* (Н.тв.).

Вокативні речення – це звертання, які в комунікативному відношенні виконують функцію речень.

Лекція 4

Тема **Складне речення. Складносурядне речення.**

Складнопідрядне речення

Мета: дати характеристику складного речення в структурі речень сучасної української мови, розглянути питання про специфіку організації складносурядних та складнопідрядних речень, їх типи та розділові знаки між компонентами.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: засоби поєднання частин складних речень, типи складносурядних та складнопідрядних речень.

Самостійна робота студентів: Опрацювати питання про

пунктуацію в складносурядних та складнопідрядних реченнях.

Ключові слова: синтаксис, складне речення, складносурядне речення, складнопідрядне речення.

План

1. Складне речення як синтаксична одиниця. Засоби вираження зв'язку між частинами складного речення.

2. Типи складного речення, їх загальна характеристика.

3. Засоби вираження синтаксичних зв'язків між частинами сурядного речення.

4. Різновиди складносурядних речень.

5. Типи складнопідрядних речень.

6. Складні речення з кількома компонентами.

Література

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 157 – 176.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 279 – 313. 321
3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 196 - 213.
4. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 597 - 627.
5. Сучасна українська літературна мова: в 5-ти т. / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969.- Т. 5. – С. 118 - 149.
6. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. С. 553 – 555, 557-558.
7. Український правопис. – К.: Наукова думка, 1998. – параграф 118, 121, п.9.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. –
9. С. 206 - 249.
10. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 565

- 572.

11. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.:Кондор, 2008. – С.464 – 479.
12. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. –С.736 – 741, 773 – 813.
13. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 582 -604
14. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.364 – 375.

Складнопідрядне речення

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 176 - 220.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С.313- 318, 323 - 346.
3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С.213 - 332.
4. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.:Кондор, 2008. – С.479 - 523.
5. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 424 - 596.
6. Сучасна українська літературна мова: в 5-ти т. / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969.- Т. 5. – С. 118 - 149.
7. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. - С. 557.
8. Український правопис. – К.: Наукова думка, 1998. – параграф 118, 119, 121.
9. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С.604 – 625.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа,

2007. – С.741 - 752, 773 – 813.

11. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 249 - 343
12. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С.572 – 611
13. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.376 — 399.

Тезаурус

Синтаксис (від гр.*syntaxis* – *побудова, поєднання, порядок*) – це розділ граматики, що вивчає будову речень і словосполучень, їх типи, способи поєднання та уживання.

Складне речення – це такий структурний тип речень, у складі якого є дві або більше частини, які мають будову простих речень і об'єднуються в смислову та інтонаційну єдність.

Формально-синтаксична структура речень поділяє усі речення на сполучникові та безсполучникові.

Семантико-синтаксична класифікація розглядає речення складносурядні та складнопідрядні.

Складносурядне – це складне речення, компоненти якого поєднуються як рівноправні, синтаксично однорідні одиниці сурядним зв'язком: *Дощ полив – і день такий полив'яний* (Л.К.).

Складнопідрядне речення – це речення, у якому компоненти синтаксично нерівноправні. З них один пояснює, доповнює інший: *Щоб зворушити інших, треба бути самому зворушеним* (О.Довж.).

Безсполучникове – це речення, предикативні частини якого об'єднуються інтонаційно, без участі сполучників: *Дурень не може бути добрим: у нього замало розуму для цього* (Ларошфуко).

Складносурядні речення **відкритої структури** – це речення, у яких кількість предикативних одиниць може бути

розширена. Сюди належать ССР з часовими відношеннями між частинами, а також розділові ССР: *Не то сплю, не то дрімаю, не то в уяві все проходить* (О.Пчілка).

Складносурядні речення **закритої структури** можуть мати лише дві складові частини і не мають властивості поширюватися іншими компонентами. Сюди належать ССР зіставного, протиставного та градаційного відношення: *Добрий сміх вчить, а злий – повчає* (Л.Сухоруков).

Складнопідрядне речення (СПР)

СПР поділяють на речення **одночленної будови**, у яких підрядний компонент пояснює окреме слово у головній частині. Сюди належать СПР з ПК означальними, з'ясувальними і способу дії; та **речення двочленної будови**, у яких ПК пояснює головну частину в цілому. До них належать всі інші типи СПР.

Підрядна частина у СПР може займати вільну або чітко фіксовану позицію. Більшість СПР мають підрядні компоненти, що займають **вільну позицію** щодо головного. Розрізняють таке розміщення ПК у СПР: **препозиція, постпозиція, інтерпозиція** підрядного компонента СПР.

СПР з ПК **означальними**. У них ПК пояснює іменник в головній частині і відповідає на питання **який?, котрий?, чий?** Підрядна частина приєднується до головної **сполучниками що, щоб, як, ніби, нібито** та сполучних слів **який, чий, котрий, що, де, куди, як, звідки, коли**: *І де ще в світі є така країна, щоб вільно дихати у ній?*: [], щоб ().

СПР з ПК **з'ясувальними**, який виконує роль об'єктного поширювача змісту дієслова або іншого слова в головному компоненті. Підрядна частина відповідає на питання непрямих відмінків і поєднується з головною сполучниками **що, щоб, чи, наче, мов**: *Відомо, що мова виникає спочатку як усна й недосконала*. [], що ().

СПР з ПК **міри і способу дії**.

СПР з ПК **міри** показують міру вияву ознаки, Відповідають на питання **наскільки?, якою мірою?** і

приєднуються до головного компонента за участю співвідносних слів **такий**, **так** та сполучником **що**: *Вона так швидко працювала, що за нею не встигали досвідчені вишивальниці.*

[], що ().

СПР з **ПР способу дії** показують спосіб, у який виконується дія у ГК. Вони сполучаються з головним логічно наголошеним співвідносним словом **так** і смисловими парами типу **так – що, так – щоб**. ПК у таких реченнях має постійне місце: постпозицію: *Потрібно працювати так, щоб потім за тобою ніхто не переробляв твоїх недоліків.* [], щоб ().

СПР з ПК **порівняльними**, які містять порівняння зі змістом головного компонента. Підрядна частина приєднується до головної сполучниками **як, мов, ніби, нібито, наче**: *І голос пташини лине з весняного неба, наче сонечко ще більше промінчиків людям посилає (П.М.)* [], наче ().

СПР з ПК **місця** – містять відомості про місце або напрям дії головної частини складного речення і відповідають на питання **де?, куди?, звідки?**: *Де громи гриміли смертю огняною, зливи прошуміли сивою стіною (А.Малишко).* Де () [].

СПР з ПК **часу**. У них ПК містить відомості про час виконання дії головного компонента і відповідає на питання **коли?, доки?, як довго?**. ПК приєднується сполучниками **як, коли, щойно, як тільки** і сполучними словами **відколи, поки, доки**: *Соловей співає, поки дітей не введе (Н.тв.)*

[], поки ()

СПР з ПК **мети**, в якому містяться відомості, з якою метою відбувається дія в головній частині і відповідають на питання **для чого?, з якою метою?** та приєднуються до головного компонента сполучниками **щоб, аби** та співвідсною парою **для того – щоб**: *Декому світло потрібне для того, щоб кидати на інших тінь (Л.Сухоруков)* [], щоб ()

СПР з ПК причини, які означають причину дії головного компонента і відповідають на питання **чому?, з якої причини?**. Засіб приєднання ПК – сполучники **бо, тому що, через те що, а що, затим що**: *Великі нам здаються такими великими тому, що ми стоїмо перед ними на колінах* (Д.Донцов) [], що ()

СПР з ПК умови, які означають умову дії головної частини і відповідають на питання **за якої умови?** та приєднуються сполучниками **якщо, якби, коли б, коли, як**: *Кохання знаходить радість у будь-якій дурниці, якщо її поділяє з тобою близька людина* (А.Моруа) [], якщо ()

СПР з ПК допусту, які виражають твердження, всупереч якому відбувається дія в головному компоненті і відповідають на питання **незважаючи на що?** та приєднуються до головного сполучниками **хоч, дарма що, хай, нехай, правда, незважаючи на те що**: *Люди лякаються грому, хоч вражає блискавка* (Н.тв.) [], хоч ()

СПР з ПК наслідку, які містять відомості про наслідок дії головного компонента і з'єднуються з головним сполучником **так що**, який розташовується у підрядному компоненті: *Снігу навалило аж по вікна, так що про подорож до міста годі було й думати* (О.В.) . [], так що ()

Складні речення **з однорідною підрядністю** – це багатокомпонентні речення, у яких підрядні частини (дві і більше) є однаковими за значенням і відносяться до однієї і тої самої головної частини: *Будем слухати з тобою, як степи співають, як шумлять широкі ріки, як вітри гуляють* (О.Олесь) [], як (), як () .

Складні речення **з неоднорідною супідрядністю** – у них підрядні частини мають різне значення і відносяться до одного й того ж слова у головному компоненті або до різних слів головного: *Коли до тебе прилечу, засяє в сонці все навкруг, як після теплого дощу в росі сіяє зелен луг* (Д.Павличко).

(коли) [], як ()

Послідовна підрядність – це такий зв'язок між частинами, який здійснюється ланцюжком: перший є головним щодо другого, другий – головним щодо третього і т.д.: *Історія народів учить, що та держава велична, в якій велична мала людина* (О.Довженко). [], що (), (в якій).

СПР мішаного типу – це речення з різноманітними комбінаціями однорідної, неоднорідної і послідовної підрядності плюс сурядні компоненти: *Країна жива і живий дух народу, допоки є пам'ять в народі, який здатний прощати, але й той народ мусить мати здатність давати опір ворогу* (Б.Олійник).

[] і [], (допоки), (який), але [].

Лекція 5

Тема Безполучникові складні речення. Період.

Складне синтаксичне ціле. Текст. Пряма мова.

Пунктуація

Мета: розглянути питання про специфіку організації безполучникових складних речень, засоби поєднання між частинами.

У результаті проведення лекції студенти повинні знати: засоби поєднання частин безполучникових речень, правила пунктуації між частинами безполучникових складних речень

Самостійна робота студентів: Опрацювати питання про пунктуацію у безполучниковому складному реченні. Дібрати 5 прикладів періодів з літератури для дітей. Проаналізувати діалог з читанки для 4 класу. Опрацювати питання про використання пунктуаційних знаків зі спеціальною стилістичною метою.

Ключові слова: синтаксис, складне речення, безполучникове складне речення, період, надфразна єдність, пряма мова, діалог, монолог, пунктуація.

План

1. Граматична природа і відмінності безполучникових

речень від сполучникових. Роль інтонації в безсполучникових реченнях. Типи безсполучникових речень. Безсполучникові речення з однотипними частинами. Безсполучникові речення з різнотипними частинами.

2.Складні речення з поєднанням сполучникового і безсполучникового зв'язку між частинами. Їх основні різновиди.

3.Синтаксична природа складного синтаксичного цілого.

4.Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові. Діалог. Монолог.

5.Пунктуація. Типи розділових знаків.

Література

Безсполучникове речення

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 220 - 230.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – С. 304-306,321-323, 347-350.
3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 332 - 354.
4. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.:Кондор, 2008. – С.523-535.
5. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – С. 654-656.
6. Сучасна українська літературна мова: в 5-ти т. / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969.- Т. 5.
7. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – С.342-349.
8. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. - С. 44.
9. Український правопис. – К.: Наукова думка, 1998. –

- параграф 118 - 121.
10. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 626- 635.
 11. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. –С.753-757, 773.
 12. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 343-353.
 13. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 565 - 572.
 14. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.400-412.

Додаткова література

1. Бевзенко С.П. Структура складного речення в українській мові. – К., 1987.
2. Дорошенко С.І. Складені безсполучникові конструкції в сучасній українській мові. – К., 1980.
3. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К., 1966. – С. 190-250.

Період

15. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К.: Вища школа, 1987. – С. 267 – 279.
16. Сучасна українська літературна мова: в 5-ти т. / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969.- Т. 5.
17. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. – С. 435-437.
18. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. – К., 1962. – С. 428 – 447.
19. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 643 – 645.
20. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа,

2007. –С.763 – 764, 773 – 813.

21. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 362 -364.
22. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 618 – 620.
- 23.** Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.428.

Складне синтаксичне ціле

16. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С. 253-260.
17. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. – С.359.
18. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 665 – 670.
19. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. –С.771-772.
20. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 373 - 378.
21. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С.628 - 635.

Текст

1. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. – С.627 - 628.
2. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. –С.770 – 813.
3. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. - С. 371 - 372.
- 4.** Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.431.

Абзац

1. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. – С.6.
2. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С. 668.
3. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. - С. 373 - 378.
4. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С.636.

Пряма мова. Діалог.Монолог

1. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – С.444 – 463.
2. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. - К.: Либідь, 1997. – С.360 - 371.
3. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Укр. Енциклопедія”, 2000. – С. 379, 500-501.
4. Український правопис. – К.: Наукова думка, 1996. – С.153 – 155 (параграф 125).
5. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Літера, 2000. – С.653 - 665.
6. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. –С.764 – 813.
7. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. – С.364 - 370.
8. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С.620 - 628.
9. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.429 – 432.

Пунктуація

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – С.261-262.

2. Москаленко Н.А. Нарис історії української пунктуаційної термінології. – Одеса, 1959. – 36 с.
3. Сучасна українська мова /за ред. М.Я.Плющ. – К.: Вища школа, 1994. –
4. С. 403-405.
5. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. –
6. С. 122, 151, 192, 242, 259, 268, 502-503, 633, 639.
7. Український правопис: 5-е вид., стереотип. – К.: Наук. Думка, 1996. –
8. С. 126-155 (параграфи 115-125).
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004. - С. 377 – 387.
10. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 441 – 447.
11. Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. Граматика української мови. – К.: Кондор, 2008. – окремо пунктуації не розглядає.
12. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. – К.: Вища школа, 2007. – не розглядає окремо пунктуації.
13. Януш Я.В. Сучасна українська мова. Курс лекцій. – К.: КНЕУ, 2005. – С.433 – 440.

Тезаурус

Безсполучниковими називаються складні речення, у яких компоненти об'єднуються за допомогою інтонації без участі сполучників і сполучних слів: *Під вечір стало цілком холодно, люди грілись в хатах і відпочивали.* (П.М.)

Засоби зв'язку між частинами БСР

1. Смісловий зв'язок.
2. Інтонація: перелічення, протиставлення, зумовленості
3. Порядок розташування частин – впливає на смислові

зв'язки між частинами:

і. Видочасові форми дієслів-присудків.

Розрізняють такі **типи БСР**:

БСР з однотипними частинами

Частини БСР з однотипними компонентами сприймаються як синтаксично однорідні, а синтаксичні відношення у них – близькі до сурядних.

Серед БСР з однотипними частинами традиційно виділяють **3 різновиди речень**:

1.3 відношенням між компонентами, близькими до єднальних: *Знову цвітуть каштани, хвиля дніпровська б"є* (А.Малишко)

2.БСР з відношеннями між компонентами, близькими до зіставних: *Колись творилися слова, тепер — абрєвіатури* (Л.К.)

3.3 відношеннями між компонентами, близькими до протиставних.:*Людей пильнує правда у житті, брєхня жєне у нетрі непролазні* (Д.Павличко).*Пан гуляв у себе в замку — у яомі стогнали люди* (Л.Українка)

БСР з різнотипними частинами

Це речення, які за значенням наближаються до складнопідрядних.

У БСР з різнотипними частинами виділяють такі **типи відношень**:

1.**Причиново-наслідкові**. У таких реченнях перша частина означає причину, друга – розкриває наслідок дії першої частини: *У такі дні мати хвилювалась найбільше: згадувала свого синопчка маленьким*.

2.**Умовні**: у першій частині міститься умова виконання дії другої частини: *Будєш сіяти з сумом – вродить печаль* (Н.тв.).

3. **Часові** (інтонація): *Зійде сонце – Катєрина по садочку ходить* (Т.Ш.)

4. **Пояснювальні**. У них друга частина розкриває зміст першої. Це тип речення, який уживається найчастіше: *Діти*

наше майбутнє: вони продовжують наш рід і вкорочують нам віку (М.Левицький). *Будинок будують так: спочатку ставлять фундамент, а все решту — потім.*

Деякі БСР можуть мати різне тлумачення складових частин, що залежить від інтонації (розділових знаків), від розуміння мовцем висловлюваного: *Перемелеться лихо, добро настане; Перемелеться лихо – добро настане.*

Період – (від гр.*periodos* – кружний шлях, обертання) – багатокомпонентна синтаксична конструкція, об'єднана темою, повнотою та динамізмом змісту.

*Нехай обдурений я сном,
Нехай осміяний без жалю,
Нехай замість весни і раю
ридає вітер за вікном,
О, хай розвіялися сни,
Хай ті ж і сум, і жаль, і муки, -
Але я й досі чую звуки
моєї дивної весни*

(О.Олесь)

Частини періоду:

Перша частина – **протазис** – становить ряд однотипних синтаксичних фрагментів – складників (членів періоду).

Між першою і другою частинами періода є пауза, яка пунктуаційно оформляється комою, тире або ж комою і тире.

Друга частина – **аподозис** - містить висновок або узагальнення того, про що йшлося в першій частині. Аподозис становить менш розгалужений, синтаксично компактніший фрагмент, який характеризується виразною спадною інтонацією.

Приклад періода з подвійною градацією:

Ранніми веснами, коли на заболоченому Поліссі ще не бралися сіяти, коли на Сулі та на Ворсклі, розпускаючись

першим найніжнішим цвітом, сяяли білі вишневі садки, - над відкритими степами Півдня проносились страхітливі чорні бурі (О.Гончар).

Приклад обрамленого періоду:

*Я люблю тебе, друже, за те,
що в очах твоїх море синіє,
що в очах твоїх сонце цвіте,
мою душу голубить і гріє;
за волосся твоє золоте,
за чоло молоде і відкрите, -
Я люблю тебе, друже, за те,
що не можу тебе не любити*

(В.Сосюра).

Нова галузь мовознавства – **лінгвістика тексту** досліджує мовлення як багатоярусне цілісне явище, що складається з цілої системи синтаксичних одиниць.

Текст (від лат. *textum* - зв'язок, поєднання, тканина)-це писемний або усний масив, що становить послідовність висловлень, об'єднаних смисловою цілісністю, спільною темою та структурною організованістю.

Абзац – від нім. *Absatz* – *уступ*) це структурно-композиційна одиниця зв'язного тексту з тематичною цілісністю і відносною закінченістю змісту.

Одним із складових елементів тексту є **складне синтаксичне ціле**. У мовознавстві для означення цієї структурної одиниці тексту існує ще одна назва – надфразна єдність.

Надфразна єдність – це відрізок мовлення, що складається з двох і більше речень, об'єднаних спільною темою в композиційно—синтаксичну конструкцію.

За змістом надфразна єдність має таку будову:

зачин (початок думки – як правило, перше речення),
середня частина (розвиток думки, виклад теми)

кінцівка (своєрідний підсумок вислову).

1. Надфразні єдності з *ланцюжковим зв'язком компонентів*. При такому зв'язку кожне наступне речення доповнює і розгортає думку попереднього, послідовно пов'язується з ним за змістом, а також за участю таких лексичних засобів, як уживання займенників, лексичних повторів тощо.

Наприклад:

Найбільше зусиль для становлення української літературної мови у ХІХ ст. в Галичині серед інших її культурних діячів доклав письменник, учений, великий український патріот священик Йосиф Лозинський. Він був непримиренним борцем за українську народну мову. Часто вступав у наукові дискусії ,доводячи переваги української народної мови над церковнослов'янською та російською.

Й.Лозинський був продуктивним ученим. Він писав багато і мудро, шкода тільки, що не мав належної підтримки. Йому погрожували, писали брудні анонімки, висміювали, але він завжди був вірним і безкомпромісним поборником народної мови, захищав і пропагував її. Вважав, що тільки на її основі повинна розвиватися українська літературна мова .

(Микола Лесюк, Доля моєї мови .- Ів.-Фр.: Нова зоря, 2004. - С. 101-102).

2. Надфразні єдності з *паралельним зв'язком компонентів*. Такі конструкції уживаються рідше. Для них властиво те, що між реченнями-компонентами встановлюються такі зв'язки, які існують між частинами складносурядного та безсполучникового речення. Як правило, у такому складному синтаксичному цілому розкриваються події, які відбуваються хоч і незалежно одна від одної, та одночасно, або ж послідовно змінюються.

Наприклад:

Хліб завжди був мірилом духовних, моральних і

матеріальних цінностей. На яких би рівнях ми не вели про нього мову, він, хліб, має бути словом священним. Але про яку святість говорити, коли нещодавно на підмостках столичного Палацу культури „Україна” поліський ансамбль „Льонок” показав свою інтерпретацію не кращої з багатющого українського мелосу пісні „З сиром пироги”. Здійснивши сценічну танцювальну імпровізацію пісні, солісти під супровід мелодії гасали по сцені, розмахували камуфляж ним пирогом, кидали його долі, прикривалися ним, щоб поцілуватися. Чи можна так безвідповідально ставитися до хліба (нехай то була бутафорія, але ж вона символізувала чисто народний виріб!), легковажити людською святинею, пропагуючи таку несмаковицю засобами сцени?

(В.Скуратівський. Берегиня. – К.: Рад. письменник, 1987. – С. 142).

Дівчина вирвала з верби гілку й кинула далеко на воду. Гілка сунулась по воді поволі, а далі ніби побігла на потоки і шубовснула під колесо. Дівчина засміялась і блиснула всіма білими зубами проти сонця, ніби двома низками перлів. Вона кинула очима на Лавріна, задивилась на його й засоромилась, потім знялася з місця, шугнула зозулею повз Лавріна, блиснула на нього карими очима й повернула на шлях.

Лаврін почув, що вона ніби освітила всю його душу, освітила густу тінь між вербами, неначе сонцем, і побігла на гірку зіркою.

(І. Нечуй-Левицький)

Пряма мова – це точно, дослівно відтворений чужий вислів із збереженням форми, змісту та інтонаційних особливостей.

Наприклад: *“Життя лиш доти має вартість, доки чоловік може допомагати іншим”, - говорив Іван Франко.*

Непряма мова – чужа мова, відтворена без збереження форми та інтонації, введена в авторський текст як слова автора.

Наприклад: **”Діду, а куди лебеді полетіли?” - запитав хлопчик** (М.Стельмамах) — **Хлопчик запитав діда, куди полетіли лебеді.**

Невласне пряма мова – це так зване внутрішнє мовлення. Невласне пряма мова є способом передачі чужої мови, що передається автором як власне. Невласне пряма мова становить проміжний етап між прямою і непрямою мовою.

Наприклад: **Челядь гуляє на майдані; старі гомонять під ворітьми, а в Маланки звичайні гості-думки. Ох, боже-Боже, трошки того віку, а як важко його прожити. Андрій знову не найнявся. Отак щороку легкого хліба шукає.** (М.Коцюбинський).

Цитата – це дослівно наведений уривок тексту для підтвердження чи заперечення чиеїсь думки.

Пунктуація – від лат. *Punctum* - крапка) – це розділ мовознавства, що вивчає систему правил уживання розділових знаків. Даний термін означає також і сукупність розділових знаків мови та їх уживання в тексті.

Пунктограма – уживання розділового знака, що відповідає правилам пунктуації.

Роздільні — це знаки, що розділяють попереднє і наступне речення, один однорідний член речення та інший тощо.

Роздільними знаками є **крапка, знак питання, знак оклику, кома, крапка з комою, двокрапка, крапки, тире**. Такі знаки уживаються як одиничні або як повторювані.

Видільні знаки уживаються для відокремлення тієї чи іншої синтаксичної одиниці для пояснення, уточнення,

розкриття чи увиразнення інших членів або компонентів речення.

Видільними є парні знаки: *дві коми (при відокремлених членах речення, уточнюючих зворотах), два тире (при відокремлених членах речення), дужки (при вставних та вставлених компонентах), лапки.*

Практичні заняття

Практичне заняття 1

Синтаксис. Словосполучення. Речення

Мета: розглянути словосполучення як будівельний матеріал для речення. Виробити навички аналізу словосполучень. Розглянути класифікацію речень. Виробити компетентності аналізу простих речень

Студенти повинні знати: предмет і завдання синтаксису, сурядні та підрядні словосполучення, речення, типи речень.

Студенти повинні вміти: визначати словосполучення за різними параметрами класифікації, ділити речення на словосполучення, аналізувати словосполучення за схемою, утворювати словосполучення за поданими схемами, аналізувати прості речення різних типів.

Самостійна робота студентів:

1. Робота зі словником фразеологізмів – навести і проаналізувати 4 фразеологічні словосполучення. Виконати 3 вправи на словосполучення іменників і прикметників з підручника “Українська мова” для ПШ. Спостереження за типами словосполучень у творах для дітей: виписати 5-6 речень з творів для дітей, поділити їх на словосполучення. Проаналізувати словосполучення за схемою вправи 5.

2. Виписати зразки різних типів речень з читанок для ПШ. З’ясувати питання про актуальне членування речення – посібник 15 за списком. Проаналізувати 5 правил на вивчення іменника і дієслова з підручників “Українська мова” для початкової школи з точки зору актуального членування речень.

План

1. Синтаксис як розділ граматики.
2. Словосполучення.
3. Лексичні, фразеологічні та синтаксичні словосполучення. Сурядні та підрядні словосполучення. Прості та складні словосполучення.
4. Типи синтаксичних словосполучень за смисловими відношеннями між компонентами. Типи словосполучень за стрижневим словом. Типи підрядного зв'язку у словосполученні.
5. Речення. Загальна характеристика речень.

Практичні завдання

Вправа 1. Виділити синтаксичні, лексичні, фразеологічні словосполучення.

Волоський горіх, працювали швидко, бити байдики, бити ноги, будова речення, складна будова, довгі вії, чорне волосся, Чорний ліс, п'ятами наживати, чорний день, кивати головою, великий вогонь, антонів вогонь, пекти раки, пекти картоплю, День матері, День подяки, день народження, справа просувається, ламати руки, ламати плани, ламати гілля.

Вправа 2. Поділити словосполучення за смисловими відношеннями між їх компонентами.

Ріки Європи, вивчає філософію, прокинутися пізно, радісний день, готується до заняття, плавати в океані, зробити наперекір, запустити супутник, мрію про канікули, голос матері, радість перемоги, любити волю, художній твір, виправляти помилки, дуже пізно.

Вправа 3. Встановити словосполучення за стрижневим словом.

Крило літака, новий прилад, потрібний людям, рожевий від сонця, вдвічі вищий, п'ятий від кінця, познайомились у Карпатах, обов'язок перед матір'ю, один з нас, повертатися затемна, котрийсь з хлопців, тринадцяте квітня, складати іспит,

хтось з учнів, далеко від міста, відпочили в лісі, набагато краще, дещо запізно, танцювати пристрасно, зовсім білий.

Вправа 4. Розбити речення на словосполучення. Визначити у словосполученнях смислові відношення між компонентами та встановити словосполучення за стрижневим словом:

1. Четвертий день гарячий суховій глухо дзвенить піском у помутнілі шибки (О.Олесь)

2. Спілка письменників України провела літературний вечір про Наталену Королеву – українського белетриста.

3. Яблуневі долоні прозора застигли в загусаючому жнивному повітрі тихими примарами (А.Мал.)

4. Споконвіку в народі існував звичай ніколи не викидати вже не потрібну до вжитку колиску (В.Ск.).

5. Дві хмароньки пливли кудись в убранні золотім і мовчки зупинилися над краєм чарівним (О.Олесь).

6. Високо-високо під вечірнім небом пролетіли табуном дикі гуси (І.Н.-Лев.).

Вправа 5. Проаналізувати словосполучення за схемою:

1. Тип словосполучення за стрижневим словом.

2. За смисловим відношенням між компонентами.

3. Тип підрядного зв'язку.

Вігати гостей, думати про море, твори Шевченка, весняний вітер, доручати справу, нечітка тінь, їхати до міста, приїхати додому, допомогти дітям, відпочинок улітку, незабутня зустріч, мандрівка восени, зустрічі з друзями, гідний пошани, написати повість, п'ятий день, голосно розмовляти, завдячуємо долі, любити малювати.

Запитання для самоконтролю

- 1. Які словосполучення називаються синтаксичними?***
- 2. Які сполучення слів належать до лексичних та фразеологічних?***
- 3. Як поділяються словосполучення за смисловими***

відношеннями?

4. *Як поділяються словосполучення за стрижневим словом?*
5. *Які типи підрядного зв'язку існують у словосполученнях?*
6. *Які є види узгодження?*
7. *Які види керування Ви знаєте?*
8. *Що називається приляганням?*

Речення

Вправа 6. Визначити речення за метою висловлення.

1. За вікнами шумлять вітри...

Про що шуміть вітрам зимою?

Нехай живе дух неспокою!

За вікнами шумлять вітри.

2. О земле-мати! В зоряній судьбі вітаю материнство я в тобі! 3. З хати вийшов дід. Думає про внуків. Та чи сплять вони зараз на чужій стороні? 4. Не скласти ціни скарбам, розсипаним на річкових левадах! 5. У чому полягає чар коломийки? Це й донині залишається таємницею для тих, хто бачить цей танець, для тих, хто танцює.

Вправа 7. Визначити стверджувальні і заперечні речення.

1. Спиני мене, отямся і отям! Така любов буває раз в ніколи (Л.Костенко). 2. Добре діло не буде забуте (Н.тв.). 3. Музикант не міг не приєднатись до загального співу. 4. Ми ніколи не забудемо імена героїв (З газ.). 5. Хто краще за матір знає тебе? (З газ.). 6. Брехливих людей я одверто не люблю. 7. Остап ніс харчі не собі (П.М.). 8. Неук спотикається і на простому (Н.тв.). 9. Твій вигляд якийсь нездоровий і викликає настороженість. 10. Ні долі, ні волі у мене нема...(Л.У.). 11. Не в грошах щастя (Н.тв.). 12. Нездара робить все кілька разів, а меткий – раз (Н.тв.). 13. Любімо рідну землю, любімо, як

матір!..

Вправа 8. Визначити тип питальних речень.

1. Чи зможе швидко забути земля зухвале ставлення до себе? 2. Чи житиме дерево без кореня? 3. Хто кращу, ніж народ, пісню зуміє скласти? 3. Хто поверне в рабство дух свободи?

Вправа 9. Дати характеристику простих речень за схемою:

- 1. Складне – просте.*
- 2. Стверджувальне – заперечне.*
- 3. За метою висловлювання.*
- 4. За емоційним насиченням.*
- 5. Двоскладне – односкладне.*
- 6. Поширене – непоширене.*
- 7. Повне – неповне.*

Мазепа був надзвичайним чарівником. Ніхто й ніколи не міг витримати його чару. Гоноровиті польські магнати і елегантні французи складали перед ним зброю. У чому полягав його чар? Це залишається таємницею для нащадків. Але одне добре відоме: міг говорити з кожним його мовою. Чи його розуміли? Так, бо мав той талант великої людини. Відбулося побачення Мазепи і з Петром, і Мазепа переміг! (За І.Борщакком)

Запитання для самоконтролю

- 1. Дати визначення речення. У чому полягає співвідносність понять судження та речення?***
- 2. Назвати ознаки речення.***
- 3. Що означає предикативність як ознака речення?***
- 4. Охарактеризувати модальність як ознаку речення.***
- 5. Розкрийте питання про стверджувальні та заперечні речення і формальні засоби заперечності в них.***
- 6. Як поділяються речення за метою висловлювання?***
- 7. Розкрийте питання про типи речень за емоційним насиченням.***

Практичне заняття 2

Головні і другорядні члени речення

Мета: розглянути головні і другорядні члени речення. Виробити навички аналізу різних структурних типів підмета і присудка., додатка, означення, обставини.

Студенти повинні знати: визначення головних та другорядних членів речення, їх структурні типи та способи вираження.

Студенти повинні вміти: визначати структурні типи та способи вираження головних та другорядних членів речення, складати речення з різними їх структурними типами.

Самостійна робота студентів:

1. Виконати усі вправи на вивчення підмета та присудка з підручника “Українська мова” для ПШ; підготувати повідомлення про типи підмета і присудка у творах для позакласного читання, призначених для опрацювання у початковій школі.

2. Прослідкувати зв’язок питання про перехідні дієслова і способи вираження прямого додатка. Опрацювати правопис прикладки Виконати вправи на вивчення другорядних членів речення з підручника “Українська мова” для ПШ .

План

1. Загальна характеристика членів речення. Підмет як головний член речення.

2. Типи підмета. Способи вираження простого та складеного підмета.

3. Присудок як головний член речення. Типи присудка.

4. Складний присудок.

5. Кореляція між підметом і присудком

6. Додаток, його типи та способи вираження.

7. Означення, його типи та способи вираження.

8. Обставини, їх типи та способи вираження.

Практичні завдання

Вправа 1. Визначити тип підмета. Охарактеризувати спосіб його вираження.

1. Петро зі старостами сидів на лаві (М.Коц.). 2. І ми з Денисом на знак згоди киваємо головами (А.Гол.). 3. Я з тобою ані разу за руку не взявся. Я тобою, як зорею, з землі любувався (В.Стеф.). 4. Мотря та Софія місили тісто (І.Н.-Лев.). 5. Нічим не потьмарене моє вчора, не передбачене наперед моє завтра (Корн.). 6. Кожен з нас повинен мати в серці іскру добра (В.Шексп.). 7. На полях уже зібрано пшеницю. 8. На полях уже зібрана пшениця. 9. Україна моя – це мій спокій і радість моїх дітей. 10. На стіні висіло „Ласкаво просимо!”. 11. Прокинулось усе. 12. Обізвалась трава голосами тисячі своїх жильців (П.М.). 13. Горласті півні протягли своє „ку-ку-рі-ку!” (П.М.). 14. Кожен з нас повинен дбати про мову (П.Чур.). 15. Поезія – то мова душі людської (І.Цюпа). 16. Андрій Дмитрович Сахаров першим усвідомив глобальну погибель від ядерної зброї і почав боротися проти озброєння (З газ.). 17. «Диво калинове» Дмитра Білоуса – це наша духовна історія (І.Кирпель). 18. Боятися вовка – в ліс не ходити (Н.тв.).

Вправа 2. Виділити складені підмети, охарактеризувати спосіб їх вираження.

1. У Лондонському університеті українська мова впроваджена як факультатив. 2. У Великобританії проживає тридцять тисяч українців. 3. На даху сиділа зграйка горобців. 4. Кілька учасниць вибули вже після першого туру конкурсу. 5. Першими українськими емігрантами вважаються дванадцять родин, що оселилися в 1897 р. в місцевості Апостолеус. 6. За переписом населення 1981 року близько вісімдесяти шести відсотків канадців українського походження народжені в Канаді. 7. Якщо в 1931 р. українську мову вважали рідною дев'яносто три відсотки української етнічної групи, то в 1991 році рідною визнали лише дев'ятнадцять відсотків

українців. 8. Президія Верховної Ради України формується з народних обранців (З газ.). 9. І кожен з нас те знав: пощади нам не буде (І. Фр.).

Вправа 3. Виділити прості присудки. Визначити їх морфологічне вираження.

1. На засланні Тарас Шевченко зустрівся з польськими вигнанцями (О.Іваненко). 2. Лиш боротись — значить жити (Н.тв.). 3. Дорога в'ється вгору (І.Н.-Лев.). 4. Думав, думав Кармелюк, та й придумав, як допомогти товаришеві (М.Вовчок). 5. Давайте прощати один одному провини. 6. А Кайдашиха взяла та й витягла з борщу курку (І.Н.-Лев.).

Вправа 4. Виділити присудки, визначити їх тип.

1. У світі хай панує мир! (М.Рил.). 2. Падав, падав минулорічний сніг... 3. Я схопився та давай спересердя стукати в двері (І. Н.-Лев.). 4. Кожному хтось повинен відчиняти двері, кожного хтось повинен чекати (Ст.). 5. Поезія – то мова душі людської. 6. Казка – це свіжий вітер дитячих мрій. 7. Тільки казка може роздмухати вогник фантазії. 8. Збагнути всю глибину історії – це благородне покликання (з тв. І.Цюпи). 9. Людина, байдужа до рідної мови, – дикун. 10. Вона шкідлива вже тому, що байдужість до мови пояснюється її цілковитою байдужістю до минувшини. 11. А без минувшини не проступить дорога в майбутнє (К.Паустовський). 12. Мова – знаряддя мислення. 13. Поводитися з мовою як-небудь – значить і мислити як-небудь (О.Толстой). 14. Люди повинні більше дивитися на Стожари, на Чумацький шлях. Від цього вони стають романтичнішими (Ст.). 15. Вчитель і садівник – то одне й те ж (І.Цюпа). 16. Я готовий винести всі випробування (Зб.). 17. Лаврін кинувся допомагати батькові (І.Н.-Лев.). 18. Дуб підняв сухуваті руки, сині краплі ловив, ловив (Мал.). 19. Отари сірих хмар лежать безрушно й сонно (Кац.). 20. Я вмю дорожити всім, що в пам'яті не стерте (Олесь). 21. Журився, журився козак, а далі й заснув (Н.тв.).

Вправа 5. Визначити, які саме присудки утворюють

складний (комбінований) присудок у реченнях.

1. Хотіла б я піснею стати у цю хвилину ясну. 2. Ніби чекаю, що вода має зробитися солоною. 3. Втоmlений він стояв біля веранди. 4. Я ішов останній. 5. Сонцем хотів би я стати. 6. Поезія повинна бути чиста. 7. Олена не могла залишатися спокійною та байдужою.

Вправа 6. З'ясувати особливості кореляції підмета і присудка.

1. Ревів Дніпро, і блискавиці падали в ріку (Рил.). 2. Стандарти освіти розробило МОН України. 3. Жило-було двоє мишенят – Круть і Верть – та півник Голосисте Горлечко (Н.тв.). 4. Батько з матір'ю вийшли зустрічати молодих. 5. Багато прекрасних талановитих людей народилося на Прикарпатті (З газ.). 6. Ми посадимо місто-сад і будемо жити у ньому. 7. Щоранку він гуляв з братиком у саду. 8. Більше десяти тисяч людей зібралось на віче. 9. Дід був людина малописьменна (Довж.).

Запитання для самоконтролю

- 1. Дати визначення підмета.**
- 2. Якими засобами виражається простий підмет?**
- 3. Якими засобами виражається складений підмет?**
- 4. Назвіть способи вираження простого присудка.**
- 5. Якими засобами може бути ускладнений простий присудок?**
- 6. Дайте визначення складеного іменного присудка.**
- 7. Дайте визначення складеного дієслівного присудка.**
- 8. Назвіть випадки уживання тире на місці нульової зв'язки при іменному складному присудку.**

Вправа 7. Виділити додатки, визначити їх тип та спосіб вираження.

1. Чому ми все рідше називаємо гостинцями шляхи? (С.Пушик). 2. Скорбота Шевченкова нерозлучна була протягом усього його життя з непохитною вірою у світле майбутнє

(М.Рильський). 3. Вийшли ми орати перелогі і снопи в'язати золоті (М'яст). 4. Тільки багата мова може надійно забезпечувати засвоєння другої мови. Творчий розвиток мовної особистості забезпечується найповніше рідною мовою. Це відбувається за умови наявності можливостей активного використання всіх мовних стилів (Ж-л „Мовознавство”). 5. Везе Марко Катерині сукна дорогого (Т.Ш.). 6. Так чого ж ти сльозами умиваєшся? Так ти прислухайся до серця мого! Але мені на поміч далеке небо дало і рій думок легких (О.Олесь). 7. Після Покрови Кайдашиха витягла з скрині два сувої полотна (І.Н.-Лев.). 8. Він вслухався в душу цієї людини і намагався її розгадати (І.Багрянний). 9. Козацька могила є уособленням усієї землі української (З журн.).

Вправа 8. Визначити родовий додаток або родовий означення у словосполученнях.

Прибирання квартири, слухання музики, поливання квітів, хвилина мовчання, епоха перебудови, час сподівань, роки дитинства, краса душі, творці краси, успіхи хліборобів, добування вугілля, утвердження ідеалів, вишивки майстринь, працівники освіти, час сподівань, проміння сонця, птахи Прикарпаття, виховання молоді, виховання матері, справа життя, повчання батька, навчання дітей, мужність героя, цвіт акації, будинок учителя, джерело знань, тепло весни, рух уперед, виконання твору, бажання грати, виконання артиста, праця вручну.

Вправа 9. Виконати повний синтаксичний аналіз речень (дати загальну характеристику речення, розібрати за членами речення).

Історія була несправедливою до Дмитра Вишневецького. Він увійшов у народні думи під іменем Байди – безтурботного гультіпаки. Однак цей мудрий чоловік зумів зібрати разом розрізнені козацькі ватаги і спорудив на острові Хортиця великий замок. Цей замок став першою козацькою фортецею. Іменем Вишневецького відкривається галерея славних

українських гетьманів.

Польська шляхта не клопоталася захистом українців від кримських татар. Щороку тут з'являлася орда. Україна лежала розтоптана під копитами татарських коней. Дмитро Вишневецький намагався не тільки відбивати напади ворога. Він вирішив взагалі покласти край татарському й турецькому пануванню в південних степах України. Зібравши військо, він організував сміливі походи на турецькі фортеці у Чорному морі. Тепер ординці вже не могли безкарно гуляти по нашій землі. Вони надзвичайно остерігалися Вишневецького. Слава про нього швидко розійшлася по всій Україні (М.Слабошпицький).

Вправа 10. Знайти і виділити означення, визначити його тип та спосіб вираження.

1.Золоті верболози розплели свої коси, в небі райдуги-арки горять (Каш.). 2. Срібний березень постукує у двері (М.П.). 3. Професійний педагог, патріот і гуманіст, Степан Васильченко може бути уособленням того, що ми вкладаємо в поняття народний учитель (Гонч.). 4. Приїхав Остап із далекого містечка. У школі він виявив не тільки високі здатності в науках, а й захопився читанням усієї літератури убогої сільської читальні (О.Слісаренко). 5. Він звернувся до парубків з проханням доглянути його коні (Коц.). 6. Юрій Яновський був людиною з витонченими рисами обличчя і неповторною манерою жартувати (З журн.). 7. Батькове рішення відправити сина вчитися приголомшило всю сім'ю. 8. Не сон-трава на могилі вночі процвітає, то дівчина заручена калину саджає (Т.Ш.). 9. Ото сестри-чарівниці – отії тополі (Т.Ш.). 10. Джерело холодної води било із скали серед зломів граніту. 11. Із лісної гущі порою доходив голос зозулі та стукіт дятла. 12. Настрій невисловленої краси спливав на людину. 13. Серед цієї мальовничої картини стояв сімдесятилітній пустельник, високий чоловік зі суворим лицем та великими руками вояка. На ньому був довгий, темного сукна кобеняк. З-під порозтинаного кобеняка видно було рубець грубої сорочки

(Ю.Опільський).

Вправа 11. Написати текст під диктовку. Провести самоперевірку. Виділити в тексті узгоджені та неузгоджені означення. Виконати морфологічний аналіз підкреслених слів.

Над рікою і лісом засиніло небо: здалеку-предалеку, погуркуючи та поблискуючи, накочувала гроза. Потемніла вода в річці, зашуміли дерева, заметались птахи, а лелеки лячно замахали крильми то тут, то там по лісових болітцях.

І враз усе стихло. Стогін лісу подався далі й далі, від грози. У височині сухо шелеснуло, синьо спалахнула річка, і ліс засяяв синьо. То хмара, чорна і низька, пустила із себе першу стрілу-блискавицю. У надрах хмари зарокотало, спершу неголосно й нестрашно, а далі голосніше й потужніше. І раптом ліс охнув від жаху – так по ньому вдарило згори. Аж тоді прокинувся в своєму дуплі сич-громовик. Прокинувся, заворушив крильми, видряпався з дупла і пішов по гілці сухого береста вгору та вгору, сонно поводячи туди-сюди головою. Доц мив йому маленькі гострі вушка, спинку та крила і лоскотав клинчик хвоста. Краплі води котились по кривому дзьобові і скапували вниз. Блискавиці пролітали йому над самісінькою головою, громи котилися по його спині й розбивались на грошенята. Знову вродився вітер, похитнув сича на кінчику гілки, і сич зареготав з нього (Г. Тютюнник).

Вправа 12. Підкреслити обставини, визначити їх тип та спосіб вираження.

1. А над селом встають погожі ранки у своїй нев'янучій красі (О.Донч.). 2. Невимовно красиві степи запорізькі у пору початку жнив. Родючі поля запорізькі. Цього літа заколосились вони нечувано буйним врожаєм. Дивишся на масиви оці неозорі, і легко стає на душі. Вдень небо над тобою уже не озлоблене блискавицями, а лагідне. Воно теж радіє небаченому на цій землі урожаю. У такі хвилини зовсім зникає реальність загрози (Я.Баш). 3. Незважаючи на погану погоду, біля

освітленого під'їзду театру панувало похваллення (В.Соб.). 4. А Чіпка, наперекір світові, якийсь веселий, радий (П.М.). 5. Незважаючи на обставини життя, Карпо Тобілевич зміг дати значну освіту всім членам своєї сім'ї (І.Фр.). 6. Батько зопалу напустився на сина з докорами за лінькуватість (І.Н.Лев.). 7. Не з кохання одружився Свирид на молодій удовиці (В.Ст.).

Запитання для самоконтролю

1. Дати визначення присудка.
2. Охарактеризувати способи вираження складеного дієслівного присудка.
3. Який присудок називається складеним іменним?
4. Охарактеризувати способи вираження складеного іменного присудка.
5. У яких випадках узгоджується підмет з присудком в роді та особі?
6. Як узгоджується підмет з присудком у формі числа?
 1. Що таке означення?
 7. Розкрити питання про спосіб вираження узгоджених означень.
 8. Як виражаються неузгоджені означення?
 9. Що називається прикладкою?
 10. Назвіть типи обставин.
 11. Який член речення називається обставиною?
 12. Якими засобами виражається обставина допусту?
 13. Які типи додатка Ви знаєте?

Практичне заняття 3

Односкладні речення. Неповні речення. Слова-речення

Мета: розглянути типи односкладних речень

Студенти повинні знати: структурні особливості

односкладних речень, їх типи.

Студенти повинні вміти: визначати типи односкладних речень.

Самостійна робота студентів: Підготувати повідомлення про односкладні речення у дитячому мовленні. Опрацювати питання: 1.Розвиток інфінітивних речень. 2.Стилістичне використання односкладних речень. З'ясувати питання про використання слів-речень у дитячому мовленні.

План

1. Специфіка односкладних речень.
2. Типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові.
- 3.Стилістичні функції односкладних речень.
4. Неповні речення. Типи неповних речень.
5. Слова-речення. Їх уживання.

Практичні завдання

Вправа 1. Визначити означено-особові та неозначено-особові односкладні речення. Вказати морфологічне вираження головного члена речення.

1. Машка-венгерка – звали її в плавнях (Гонч.). 2. Треба вміти віддати за Вітчизну життя (Зб.). 3. Люблю мандрувати по рідній країні. Куди не поїду – скрізь друзі гостинні (Мур.). 4. Не веди мене до криниці, тільки весело забрини (Герасименко). 5. Спрямувати всю свідомість на хороше в людях (Довж.). 6. Шануйте здобує трудом покоління, помножте його у пошані (Нагнибіда). 7. Побратаймося піснею і згадаймо героїв...(Коротич). 8. Хочеш знати про старі історії світу? Читай Біблію. 9. Висунули мене кандидатом у депутати... (Ян.). 10. До свят місто поприбирали, упорядкували дороги в центрі. 11. Шевченка вважають скарбницею народної мудрості (З газ.).

Вправа 2. Знайти узагальнено-особові речення, пояснити спосіб вираження головного члена у цих реченнях.

1. Удосвіта встанеш – більше діла зробиш. 2. Скільки не

думай, а робити треба. 3. Птиця створена для літання, а людина для праці. 4. Решетом воду не носять. 5. Згаяного часу і конем не наздогнати. 6. Весною сієш – восени збереш. 7. Чорну душу милом не відмиєш. 8. З пісні слів не викинеш. 9. На чужу роботу дивитися – ситому не бути. 10. Тяжко тому жити, хто не хоче робити. 11. Треба нахилитися, щоб з криниці води напиться. 12. Багато знай, та ще питай. 13. Гарно того вчити, хто хоче знати. 14. Слова – полова, а праця – диво. 15. Правда світліша за сонце. 16. Не будь солодким – проковтнуть, не будь гірким – проклянуть (Н.тв.).

Вправа 3. Навести приклади з усної народної творчості для ілюстрації односкладних речень різних типів (8 прикладів).

Вправа 4. Проаналізувати речення. Визначити спосіб вираження головного (головних) члена речення.

1. Як потепліє, повесніє, у гаї знов зазеленіє новеньке листячко дубове (Павл.). 2. З усіх країн найкраща країна – Юність. Але хто відплив від її сонячних берегів, тому нема назад вороття. Нема таких кораблів, нема таких бригадин... (Гонч.). 3. Сиділи ми в садку, коли все розцвітало (Л.У.). 4. Люблю похмурі дні, коли сизі хмари ледь пробиваються крізь проміння сонця (Ст.). 5. Просять тебе не втручатися в мої особисті справи (Гол.). 6. Бережіть наше мирне небо (З газ.). 7. Згайнуєш на жнивах хвилину – втратиш не одну зернину (Н.тв.). 8. Люблю тебе, мій край гірський (З газ.). 9. Хто не робить, той не помиляється (Н.тв.). 10. Бо мене хоч били, добре били, а багато дечому навчили (Т.Ш.). 11. Журбою біді не зарадиш (Н.тв.). 12. Про перший політ лейтенанта у полку зараз згадують з усмішкою (Гол.). 13. Будуй хату з лободи, а в чужую не веди (Н.тв.). 14. Ходім, сину, смеркається, а не пустять в хату, то й надворі будем ночувати (Т.Ш.). 15. Учора нас половили і привели в цю слободу (Гол.).

Вправа 5. Дати характеристику безособовим реченням за способом вираження в них головного члена

речення.

1. Надворі смеркало і сутеніло (І. Н.-Лев.). 2. Як біло, як блакитно, як синьо стало довкола, а в небі на холод вставало два сонця (Ст.). 3. І мені заспівати хотілось лебединую пісню собі (Л.У.). 4. Дихалося вільно, йшлося по землі легко (Зб.). 5. Небо затягнуте хмарами, наче завісою. 6. Надворі потемніло, посутеніло. 7. Навесні було зроблено ремонти, стіни зали затягнуто веселеньким шовком. 8. Світало, як проїжджали Вітрову Балку (Гол.). 9. Сиджу я край віконечка, та й так собі співаю (Н. тв.). 10. Як страшно людині, коли їй нема кому відчинити дверей (Гол.). 11. Необхідно пам'ятати: за все в житті платитимеш (Н. тв.). 12. Під горою починало темніти швидше. 13. Нема пророка в рідній стороні (Н. тв.).

Вправа 6. Скласти речення так, щоб названі слова були в них головними членами речення. Визначити тип речень.

Написане – написано; сказане – сказано; здобуте – здобуто; використане – використано; виконане – виконано.

Вправа 7. Утворити безособові форми від дієслів і ввести ці форми в односкладні речення: вірити, чекати, хотіти, думати, працювати, відчувати.

Вправа 8. Скласти безособові речення зі словами світати, дощити, співати, Пояснити морфологічне вираження головного члена речення.

Вправа 9. Знайти інфінітивні речення, виписати їх. Охарактеризувати їх за модальним значенням (можливість, неможливість дії, неминучість, бажаність, наказ, порада, побажання, сумнів).

1. Мамо, куди дітись з-перед твоїх очей? Та й чи хочу кудись діватись? (Є.Божик). 2. У землю вросли корінням туго колоски, не вирвати їх. 3. Співай, поете! Так співати лиш умієш ти! Ніколи старості не знати тому, хто серцем молодий! (Сос.). 4. Ех, скинути б так літ з десяток! (Гол.). 5. Коли б дожити до того дня, коли перестануть люди зло один одному чинити. 6.

Хочеться мені дожити до глибокої старості. 6. Вічно бути в сонячній промінні, молодіти нашій Україні (М.Первомай.). 7. Треба набратися терпіння для доброго учіння (Н.тв.). 8. Не стерти мені твої зморшки з чола, мамо. 9. Де можна сховатися од вітру? (Тич.). 10. Треба учитися. Рости й розумнішати слід! (О.Лупій). 11. Випускників нашого інституту можна зустріти не тільки в середніх закладах освіти, а й у вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах. 12. Треба насамперед бути хорошим громадянином (Макаренко). 13. Людині полюдьски жити, вовкові по-вовчому вити (Н.тв.). 14. Якщо вже падати, то зерном у землю, щоб навесні до сонця прорости! (М. Пасічник). 15. Як тебе не любити, Києве мій?

Вправа 10. Визначити способи вираження головного члена в номінативних реченнях.

1. Замерзлий полустанок... Ліс... І знов поля...(М.Р.). 2. Вечір. Зорі в небозводі. Блиск над синіми снігами (Тич.). 3. Велике місто. Будинки високі. Людей тих – без ліку (Л.У.). 4. Високі сосни. Серпень Спека. А ген за гаєм – літаки (Мур.). 5. Ось і вечір. Село стомилось. (Перв.). 6. Ось і дуб той кучерявий (Т.Ш.). 7. Осипалися кетяги суцвіть. Був сорок перший. Червень. Двадцять друге. (Н.Кащук).

Вправа 11. Дати повну характеристику односкладних речень.

1. Невесело на світі жити, коли нікого не любити.
 2. Любиш кататись, люби й санки возити.
 3. Ліс. Питьма . І навколо ні звуку.
 4. В народі матір називають берегинею.
 5. Треба писати тільки правду про людей.
 6. Шукай себе, Андрію, перемагай зневір'я!
 7. Життя прожити – не поле перейти.
1. Аж ось і його рідна хата.
 2. На мітингу знову говорили про нестатки та про нові пенсії.
 3. Вірю у повне відродження українських традицій.
 4. Вечорами вже не чути було Савиних пісень.

5. Нікому не зламати наші крила міцні!
6. Волосся довге, а розум короткий.
7. Бережімо рідну землю!
 1. Хочеш знати – треба вчитись.
 2. Про цього чоловіка розповідали дивні історії.
 3. Двічі молодим не бути.
 4. Прозорий вересень. Дороги вкриті пилом.
 5. Треба сіяти, треба збирати врожай!
 6. Справжніми вчителями і вихователями народжуються.
 7. Сім раз відміряй – раз відріж.
1. Треба вміти в житті й програвати.
2. На полях уже посіяли, посадили, обкопали й усе доглянули.
3. Пливу по хвилі споминів.
4. На поле тобі не ходити, не жати, урожай не збирати!
5. Вечоріє. Темніє.
6. У майбутнє одна дорога простелена.
7. У минуле дороги немає.

Запитання для самоконтролю

- 1. Яке речення називається безособовим?*
- 2. Які ви знаєте характерні риси головних членів односкладного речення?*
- 3. Яке речення називається означено-особовим?*
- 4. Чим виражається головний член неозначено-особового речення?*
- 5. Що ви знаєте про стилістичне використання узагальнено-особових речень?*
- 6. Назвіть способи вираження головного члена речення у безособових реченнях.*
- 7. Назвіть типи номінативних речень.*
- 8. Розкрийте питання про стилістичне використання односкладних речень*
- 9. Які ви знаєте типи неповних речень?*
- 10. Які речення називаються неповними*

ситуативними? Якими є їх стилістичні особливості?
11. *Які речення називаються еліптичними?*

Практичне заняття 4

Просте ускладнене речення. Однорідні члени речення. Відокремлені члени речення

Мета: розглянути питання про однорідні та відокремлені члени речення.

Студенти повинні знати: ознаки простого ускладненого речення, умови ускладнення однорідними та відокремленими членами речення.

Студенти повинні вміти: визначати засоби ускладнення простого речення.

Самостійна робота студентів:

1.Опрацювати питання про розділові знаки при однорідних членах речення.

2.Опрацювати питання про розділові знаки при відокремлених членах речення.

План

1.Просте ускладнене речення. Засоби ускладнення простого речення.

2.Однорідні члени речення, їх загальна характеристика.

3. Однорідні підмети, їх узгодження з присудками.

4. Однорідні означення. Неоднорідні означення.Узагальнюючі слова при однорідних членах речення, розділові знаки при них.

5. Відокремлені та невідокремлені означення.

6. Відокремлення додатків. Розділові знаки при них.

7. Відокремлені обставини. Розділові знаки при них.

8. Уточнюючі звороти та слова у складі простого

речення.

Практичні завдання

Вправа 1. Виділити однорідні члени речення, визначити засіб зв'язку однорідних членів речення.

1. І знову Оріся голосно кликала гриби, розмахувала палицею, шурхотіла нею по кущах, по траві (І.Цюпа). 2. Спливало літо з теплого сонця, лишило під кущем дві шапки печериць (Кр.). 3. Щось шелестіло, шурхотіло у траві. 4. Моє оповідання було прихильно оцінено, прийнято (Груш.). 5. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. 6. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання конституції України, прав і свобод людини і громадянина. 7. Організація, повноваження, порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України (З Конституції України).

Вправа 2. Визначити однорідні та неоднорідні означення.

1. Потріскані материні руки пахнуть то ромашкою, то грибами, то чорнобривцями (Ст.). 2. Шалений холодний вітер люто висвистував і завивав, біснуючись над степом (І.Ле). 3. Золоті, прекрасні мрії, незабутні дивні сни. Ви справились! Сонце гріє. Сонце нашої весни! (О.Олесь). 4. Здавалося, десь угорі відкрилася глибока бездонна дірка і звідти без упину хлюпали бурхливі холодні потоки дощу (Донченко). 5. Чому із чистих уст твоїх не ллється сміх дзвінкий? (О.Олесь). 6. Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать (Л.Українка). 7. І на тім рушникові оживе все знайоме до болю...(А.Мал.).

Вправа 3. Визначити місце і роль узагальнюючих слів

при однорідних членах речення. Розставити розділові знаки.

1. Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культури: культура Батьківщини, культура людини, культура книжки і культура рідного слова (Сух.). 2. Якщо ти втратив мужність, ти можеш втратити все: честь, повагу, довіру, а споконвічний зв'язок з родом, з якого ти вийшов (Сух.). 3. Директор викладачі гості всі аплодують найкращому вчителю року. 4. Все навколо дерева: птахи, люди, сповнене весняної пружної нестримної сили (Соб.). 5. Шляхетність, інтелігентність, відданість справі, виваженість у рішеннях – все це ознаки справжнього вчителя.

Вправа 4. Написати під диктовку, пояснити однорідні члени речення та засоби зв'язку між ними.

День був ясний, сонячний та теплий. Починалось бабине літо. Надворі стояла суша. Небо синіло, як літом. Сонце ходило на небі низько, але ще добре припікало косим промінням. Тихий вечір ледве ворухився. Над полем миготіло марево. Половина листя на вербах вже пожовкла, але на тополях, на осоках лист зеленів, ніби влітку. Якби не жовте листя у садках, то можна було б подумати, що надворі не бабине, а справжнє літо. Тільки зелена низька озимина навкруги току нагадувала про осінь. Надворі летіло павутиння. Все синє небо було ніби засноване білим, як пух, легким, як шовкові нитки, павутинням. Проти сонця павутиння лисніло, наче легка літня біла хмара порвалася на небі, розпалася на нитки, на тонкі пасма та й полетіла на землю. Павутиння летіло пучками, нитками, ніби клубочками, то гнулося великими дугами, то місцями стояло просто, рівними, як очерет, стеблами. Воно обснувало тополі, верби, стіжки, тини, маяло на вершечках садків, метлялось коло хрестів та бань на церкві, і знов летіло та летіло. Хто його зна, де воно й балалося. (І.Н-Левицький). (165 слів).

Вправа 5. Підкреслити однорідні члени та узагальнюючі слова. Пояснити розділові знаки.

1. Усе в чеканні: спілі краплі рос, земля і місяць, вишні і тополі... І ліс у тиші, і тумани в полі (Б.Олійник). 2. На ньому була проста одежа: широкі крамні штани, біла сорочка і чорна смушева шапка (І.Нечуй-Левицький). 3. Наче грозовий грім котиться довкола, котиться низько понад землею, котиться не в одному якомусь місці, а скрізь — і над селом, і над луками, й над річкою (Є.Гуцало). 4. На ослонах, на столі, на припічку — скрізь понаставлено немитого начиння: горшків, мисок, ложок (М.Коцюбинський). 5. Було: і трави зім'ятій запах, і лісу глухуватий теж, і небо в зоряних крапаках, і дощ, і серця перестук (В.Лучук). 6. Оце тут з дерева виробляють всячину: і вози, і колеса, мебелі всяку, вікна – все, все, що потрібне в хаті чи в полі (П.Мирний). 7. Як любив ти і гори, й поля, синь озер — всю свою Батьківщину! (П.Тичина). 8. На берегах Дніпра розташовано багато міст, як-от: Київ, Черкаси, Запоріжжя, Херсон (В.Підмогильний).

Запитання для самоконтролю

- 1. Які члени речення називаються однорідними?***
- 2. Які Ви знаєте засоби вираження однорідності?***
- 3. Розкрити питання про однорідні та неоднорідні означення.***
- 4. Які слова називаються узагальнюючими?***
- 5. Які розділові знаки ставляться при однорідних членах речення?***
- 6. Які розділові знаки ставляться при однорідних членах речення з узагальнюючими словами?***

Вправа 6. Списати. Підкреслити ускладнюючий компонент. Охарактеризувати відокремлені члени речення.

1. Ганна почала докладно розказувати, відповідаючи на питання хазяйки (М.Груш.). 2. З країни Каруселії, весняної, веселої, подзенькуючи в дзвоники, притупотіли коники (Кол.).

3. Співаючи про хмари кучеряві, не забувай, поете, про народ! (Сос.). 4. Я прагнув до того, щоб життєдайне джерело – багатство рідної мови – було відкрите для дітей з перших кроків їхнього шкільного життя (Сух.). 5. Ось він, смуглявий, радісний юнак. 6. Широким полем і ярами із голубої даліни, нав'яні весні вітрами, приходять спомини... (Гон.). 6. Настав довгожданий день – свято першого хліба. 7. Розумна, дотепна, товариська, вона користувалась загальною любов'ю (Баж.).

Вправа 7. Пояснити відокремлені і невідокремлені означення, розставивши розділові знаки.

1. З путі далекої вернувся машиніст укритий порохом увесь пропахлий димом (Рил.). 2. Народжене великим почуттям великим горінням слово Шевченка і нині несе в собі непогасний вогонь і клекіт поетичної душі (Гонч.). 3. Оспівана в піснях рідна Україна йому ввижалась уві сні (Соб.). 4. Повненька жвава і весела вона справляла приємне враження (Дес.). 5. Діла мої відкриті перед людством, як сльоза (Олійн.). 6. Село ще спало намокле змерзле ховалося під ковдру квітучих садків (Карп.). 7. Внизу рідна земля довгождана вимріяна (Карп.). 8. Були в тій пісні і росою вмиті світанки і тихі сині надвечір'я і гомінливі сонячні дні і духмяні зоряні ночі рідного лісу (Нест.). 9. Дерев за вікном у тиші непорочній стояли інеем запушені рясним (Рил.).

Вправа 8. Скласти речення, ввівши в них відокремлені означення, виражені словами та зворотами: омріяні віками, виспівана у піснях, покритий весняним цвітом, розквітла від щастя, запроваджений нещодавно.

Вправа 9. Розставити розділові знаки, визначити ускладнюючий компонент:

1. Не давши слова кріпись, а давши держись. 2. Опікшись на гарячому дмухай на холодне. 3. Не взявшись до сокири хати не збудуєш. 4. Не спитавши броду не лизь у воду. 5. Не розбивши горщика не з'їси кашки. 6. Не кажи гоп не перескочивши тин (Н.тв.).

Вправа 10. Ввести в речення дієприслівники так, щоб вони стали елементом ускладнення речень: перевіривши, працюючи, купуючи, ухвалюючи.

Вправа 11. Відредагувати текст.

1. Вирішуючи питання, у нас з'явилося ряд супровідних проблем. 2. Відпочиваючи у горах, до нас прибався песик. 3. Сидячи на березі, до нас підійшли знайомі. 4. Ми спостерігали за рачками в акваріумі, ворущачи вусиками. 5. Працюючи у колгоспі, мене не покидала думка піти вчитися. 6. Живучи в готельному люксі, нас щоранку зустрічав біля входу обдертий голодний кіт. 7. Я дивився на чудового метелика, махаючи крильцями. 8. Побачивши поламаний міст, нас просто вибила з планів ця подія.

Вправа 12. Виділити ускладнюючий компонент, визначити його тип, пояснити розділові знаки.

1. Тихою ходою, ледве ступаючи натомленими ногами по свіжій ріллі, йшов за плугом парубок. 2. Одежа, вкрита дрібненькою росою, не стримувала холод (М. Коцюбинський). 3. Окрім титанів, народила земля сторуких велетнів (О. Боднарук). 4. Дружина, Ольга Петрівна, виявилася старанною господинею (М. Ол.). 5. Хвала тому, хто людям у приполі несе слова, подібні хлібу й солі, і співи, гідні слави сіяча (М. Рильський). 6. Ось його хата, біла, з теплою солом'яною стріхою, порослою зеленим оксамитовим мохом, архітектурна праматір пристановища людського (О. Довженко). 7. Тополя гордовито стоїть під вітром, готова зустріти грозу (І. Цюпа). 8. Аліна, незважаючи на свій жвавий характер, читала серйозні книжки (О. Іваненко). 9. Тартар – жахлива безодня, повна вічної тьми (За О. Боднарук). 10. Були тут старі й літні люди, та найбільше юрмилося молоді, особливо школярів (І. Цюпа). 11. Побачив цар Ольгу і подивувався її розуму, бесідуючи з нею, і запропонував їй царювати разом з ним (За В. Близнецем). 12. Тепер Софія ні про що не могла думати, окрім своєї дитини (Др.). 13. Небо було хмарне, за винятком його східної невеличкої частини, де часом

виринав місяць (Кол.). 14. Де Залізник, душа щира, де одпочиває? (Т.Ш.). 15. Сполохане людьми дике птаство шугало в небі (І.Ц.). 16. Щоб виграти війну, окрім хоробрості, потрібне ще вміння воювати (О.К.). 17. Окрім презирства, на його обличчі викарбувалось ще щось таємниче і зловісне. 18. На гостину запросили багато гостей, в тому числі й Уляну. 19. В козацькому таборі, на Жовтих Водах, панувала тиша. 20. Екзамени для нас, школярів, все одно що для хлібороба косовиця (Міщенко). 21. Кілька коней повернули знов через річку, до правого берега.

Запитання для самоконтролю

- 10. Що називається відокремленням?**
- 11. Які є умови відокремлення?**
- 12. В яких випадках відокремлюються означення?**
- 13. Розкрити питання про відокремлені обставини та способи їх вираження.**
- 14. В яких випадках відокремлюються додатки?**
- 15. Як і в яких випадках відокремлюються прикладки?**

Практичне заняття 5

Звертання. Вставні і вставлені компоненти

Мета: розглянути звертання та вставні і вставлені компоненти.

Студенти повинні знати: функції звертання, види вставних і вставлених слів, словосполучень і речень, а також відповідні пунктуаційні норми.

Студенти повинні вміти: визначати роль і місце звертання в реченні, значеннєві різновиди вставних і вставлених компонентів, розставляти розділові знаки у реченнях із вставними і вставленими компонентами.

Самостійна робота студентів: Підготувати повідомлення про використання звертань у творах для дітей.

План

1. Різновиди за значенням вставних і вставлених конструкцій.
2. Пунктуація при вставних і вставлених словах, словосполученнях і реченнях.
3. Значення і способи вираження звертання.
4. Пунктуація при звертанні. Стилiстичнi особливостi звертання.
5. Вокативнi речення.

Практичнi завдання

Вправа 1. Видiлити звертання, пояснити їх спiсiб вираження, мiсце в реченнi. Пояснити особливостi пунктуацiї.

1. Мий дикий коню, норовистий коню! Все так би ти й иржав, все так би ти й летiв! 2. Так багато на свiтi горя, люди, будьте взаємно красивими! 3. Моя матусю, старша моя мати! Хоч слiд, хоч тiнь, хоч образ свiй залиш! 4. Обступи мене, лiс, як в легендi про князя Хетага... 5. Ще крок, Сiзiфе, не чекай на оплески. Для глядачiв тут сцена закрута. 6. Куди ведеш мене, моя гордине? В яких вершин позаторiшнiй снiг? 7. Мий Дон Кiхоте, лицарю, чого-бо ти бредеш один по цiй гiркiй стеzi? 8. Ну що ж, епохо, їж мене, висотуй! 9. Одкам'яняйте, статуї античнi, одкам'яняйте i кричiть на гвалт! 10. Чоловiче мий, запрягай коня! 11. Корiвонько, що їла, що пила? 12. I я гукаю: – Су – ви – де! – ви де? – Ви де?.. Ви де?.. – вiдгукується Сувид. 13. – Не бiйтесь, куме, iще трошки! Гукнiть сусiдам i родинi, що ми уже посерединi! 14. Куди ти дiлась, рiченько? Воскресни. У берегiв потрiскались вуста. 15. Я тихо молився, Боже, тепер я кричу вже криком – прикрий мою душу, Боже, щитом малим i великим! (З тв. Л.Костенко).

Вправа 2. Розставити роздiловi знаки, визначити спiсiб вираження звертань.

1. До тебе Україно наша бездольна мати струна моя перша озветься. 2. Прилинь до мене чарiвнице мила i запалай

зорею наді мною. 3. І все-таки до тебе думка лине мій занапашений нещасний краю. 4. Стій серце стій не бийся так шалено. Вгамуйся думко не літай так буйно! (З тв. Л.Українки). 5. Мужай прекрасна наша мово серед прекрасних братніх мов (М.Рильський). 6. Земле Шевченкова земле Франкова ниво засіяна щастям-добром вічна твоя соловейкова мова вічна розмова Дністра із Дніпром (Д.Павличко). 7. Знов щебече юнь і цвіте трава, пізнаю тебе у постаті несхилій вчителько моя зоре світова... (А.Малишко).

Вправа 3. Знайти вставні компоненти, охарактеризувати їх за значенням, пояснити розділові знаки.

1. А може, й справді мудрість в тім, що краще у житті згоріти на полум'ї палкім (В.Бичко). 2. Кажуть, тільки у горі, у печалі, у тузі пізнаються хороші безкорисливі друзі (В.Бичко). 3. Мій учитель завжди дивився нам, своїм учням, у очі щирим, дружнім, як мені здається сьогодні, дитячим відвертим поглядом (Ю.Збанацький). 4. Однією з найважливіших ланок у духовному житті кожної нації, як відомо, є видання книг. 5. Культура народу (а художнє слово – невіддільна її частина) не виникає на голому місці (З газ.). 6. За вікном – згори було видно – шуміло, вирувало залите сонцем місто (С.Скляренко). 7. Край дороги, над купами сірого каменю, схиляються голови в драних башликах (О.Слісаренко). 8. Чи, може, ти хотіла пишних квітів? (О.Олесь). 9. Як я була малою, то мені, було, не раз сниться, що мені моя мати чеше коси (І.Н.-Левицький).

Вправа 4. Виконати повний синтаксичний аналіз речень.

1. Парубок спершу, мабуть-таки, не сприйняв її за польову царівну і стояв, широко розкривши здивовані очі (Панас Мирний). 2. Парубкові здавався небесним той свіжий гнучкий голос дівчини (І.Нечуй-Левицький). 3. Історик міг з першого ж слова заворожити геть увесь, без винятку, клас. Розкриваючи будь-яку тему, складну, просту, цікаву й не зовсім, він завжди супроводжував власними доповненнями, скрашуючи

матеріал підручника власними відступами.(О.Жовт.).

Запитання для самоконтролю

- 1.Які специфічні риси властиві звертанням? Як відрізнити звертання від підмета?*
- 2. Вокативні речення та їх відмінність від звертань.*
- 3. Які розділові знаки ставляться при звертаннях?*
- 4. Як відрізнити вставлені та вставні компоненти?*
- 5. Які розділові знаки ставляться при вставних та вставлених компонентах?*

Практичне заняття 1

Складне речення. Складносурядні речення.

Складнопідрядні речення

Мета: розглянути особливості організації складних речень речень. Виробити навички аналізу складносурядних та складнопідрядних речень і вживання в них розділових знаків

Студенти повинні знати: що називається складносурядним, складнопідрядним реченням та їх типи, які розділові знаки уживаються між компонентами складносурядного і складнопідрядного речення

Студенти повинні вміти: визначати складні речення за різними параметрами класифікації, ділити складносурядні речення на компоненти, аналізувати складносурядні речення за схемою, утворювати складносурядні речення за поданими схемами.

Самостійна робота студентів:

1.Спостереження за складносурядними реченнями у читанках для початкової школи. Виписати 20 речень ССР з читанок для початкової школи і проаналізувати їх за схемою.

2.Виписати по 5 зразків складнопідрядних речень з ПК означальними, з'ясувальними, міри та способу дії з читанок для початкової школи. Опрацювати питання про пунктуацію у

складнопідрядному реченні.

3. Виписати по 5 зразків складнопідрядних речень з ПК міри, допусту, місця, часу, наслідку, мети, причини, умови з читанок для початкової школи. Опрацювати питання про пунктуацію в складнопідрядному реченні.

План

1. Складне речення як синтаксична одиниця. Засоби вираження зв'язку між частинами складного речення. Сурядний і підрядний зв'язок між частинами складного речення.

2. Типи складного речення, їх загальна характеристика.

3. Складнопідрядні речення, засоби їх зв'язку.

4. Типи складнопідрядних речень.

Практичні завдання

Вправа 1. Виконати повний синтаксичний аналіз простих речень.

1. Мова – знаряддя мислення. Поводитися з мовою як-небудь – значить і мислити як-небудь (О.Толс.). 2. Отари сірих хмар лежать безрушно й сонно (Каш.). 3. Ось його хата, біла, з теплою солом'яною стріхою, порослою зеленим оксамитовим мохом, архітектурна праматір пристановища людського (О. Довж.). 4. Тепер Софія ні про що не могла думати, окрім своєї дитини (Др.). 5. Незважаючи на обставини життя, Карпо Тобілевич зміг дати значну освіту всім членам своєї сім'ї (І.Фр.). 6. Історія була несправедливою до Дмитра Вишневецького. Він увійшов у народні думи під іменем Байди – безтурботного гультіпаки. Однак цей мудрий чоловік зумів зібрати разом розрізнені козацькі ватаги і спорудив на острові Хортиця великий замок. Цей замок став першою козацькою фортецею. Іменем Вишневецького відкривається галерея славних українських гетьманів. Слава про нього швидко

розійшлася по всій Україні (М.Слабошпицький).

Вправа 2. Виконати повний синтаксичний аналіз речень. Дати характеристику простих речень за схемою:

1. Сурядне – підрядне.

2. Складне – просте.

3. Поширене – непоширене.

4. Двоскладне – односкладне.

5. Стверджувальне – заперечне.

6. За метою.

7. За емоційним насиченням.

1. Парубок спершу, мабуть-таки, не сприйняв її за польову царівну і стояв, широко розкривши здивовані очі (П.М.). 2. Парубкові здавався небесним той свіжий гнучкий голос дівчини (І.Н.-Лев.). 3. Історик міг з першого ж слова заворожити геть увесь, без винятку, клас. Розкриваючи будь-яку тему, складну, просту, цікаву й не зовсім, він завжди супроводжував власними доповненнями, скрашуючи матеріал підручника власними відступами. (О.Жовт.). 4. Приїхав Остап із далекого містечка. У школі він виявив не тільки високі здатності в науках, а й захопився читанням усієї літератури убогої сільської читальні (О.Слісаренко). 5. Він звернувся до парубків з проханням доглянути його коні (Коц.). 6. Юрій Яновський був людиною з витонченими рисами обличчя і неповторною манерою жартувати (З журн.).

Вправа 3. Завдання: Напишіть під диктовку. Поясніть розділові знаки при однорідних членах речення.

Ми не дали взірців тортур навіть у найжорстокіші і нелюдські часи історії. Навіть шибениця і паля — не наші винаходи. А гільйотина і кулемет — тим більше. Не забуваймо про це, українці. Ми натомість дали світові «Руську правду» як еталон майбутніх законів, а наш гетьман Пилип Орлик напише першу в світі конституцію, задовго до польської і французької, не кажучи вже про американську.

Ми формувалися як осілий, домашній і неагресивний народ,

ми рідко ходили по чуже, вміючи обстоювати своє, кривне. Тому об наш спокій і непоказне, неефектне лицарство розбивалися і татаро-монгольські, і турецькі орди. Коли нас чіпали у власному домі — перемогти нас було неможливо. Ми не приховуємо того, що і Богдан Хмельницький вибухнув гнівом і очолив одне з найпотужніших національно-визвольних повстань саме тому, що польський шляхтич зачепив його родинне гніздо. Так, ми — домашні, але не приведи Господи чіпати нас у нашому домі. Цю рису ми беремо з собою і в третє тисячоліття. Вона, саме ця риса, принесла нам багато горя і страждань, бо двері нашого дому здебільшого були відкритими, і тому частіше заходили вороги, як друзі.

Ми вперто витворювали свої традиції, свій характер і етнічний образ. Козацьке братство з етикою непохитного побратимства, прямі, демократичні вибори старшини і гетьмана, колегіальні рішення на січі, виборні судді і відкрите судочинство, культ особистої і колективної свободи виключали навіть можливість рабства і кріпацтва аж до входження в Російську імперію (221 сл.) (В.Яворівський).

Вправа 4. Підкреслити предикативний центр у реченнях. Виділити складні речення.

1. Марина злякано прислухається до тиші, торкається губами холодного посрібленого металу ручки, ковзає очима по розкиданих по столі паперах. Але ті вже її не цікавлять (М.Іщенко). 2. Вона не знала, що тиша не завжди потрібна людині (М.Іщенко). 3. А тепер у село приїхала його мати, їй піднесли хліб-сіль (В.Сух.). 4. Сива людина бере з могили калинову гілку і йде на поляну (А.Шиян). 5. Мати мовчки розмовляла з сином. Вона говорила йому слова, які ніхто ніколи не почує і які знають тільки матері і більше ніхто (В.Сух.). 6. У високих травах сюрчали коники, але якимось журливо і тоскно. 7. Ще не затих відгомін праці, студентських спірок і розмов, та вже із замських дібров і вечір завітав зненацька (С.Криж.).

Вправа 5. Проаналізувати речення.

1. Яскравий день, свіже повітря задурманили метеликові голову, й на якусь мить він завмер, а тоді почав пробувати крила (А.Давидов). 2. Один син кривавим потом умивається, та робить, та дбає, а другий, ледащо, лінується, п'є (Б.Грінченко). 3. Дні у червні довгі, і сонце схилилося до обрію (Р.Самбук). 4. А над краєм журавлі з лиману, а в долині хвиля з-за туману, а Дніпро клекоче ген поволі і шукає щастя-долі (А.Малишко). 5. Люблю весну, та хто її не любить на цій чудесній, радісній землі (В.Сос.). 6. Ще тільки благословлялось на світ, а вже чутка прудконогим зайченням котилась від хати до хати. 7. Може, квіти зійдуть – і настане ще й для мене весела весна (Л.У.). 8. Сонце зайшло, і надворі почало вже темніти (Н.-Лев.). 8. Місяць зійшов над горами, і розвиднілась ніч, і все довколишнє переінакшилося фантастично (Щ.Гонч.). 9. І далі, далі все ми йшли серед туману, серед мли, і враз повіяв буревій весною згублених надій (О.Олесь). 10. На новому хресті хустку вітер розвіває, а дівчина у черниці косу розплітає (Т.Ш.). 11. Зеленіють жита, і любов одцвіта, і волошки у полі синіють (В.Сос.). 12. Співало все, сміялося, бриніло, а я лежала хвора й самотна (Л.У.). 13. Мене недуга гне додола, а я встаю і жду вітрів (Степан Будний).

Вправа 6. Проаналізувати речення, накреслити їх схеми. Виконати аналіз членів речення та дати загальну характеристику компонентів складних речень.

1. Червонобоким яблуком округлим скотився день, доспілий і тяжкий, і ніч повільним помахом руки широкі тіні чорним пише вуглем (М.Рил.). 2. Читати треба про минуле, а сучасне треба вивчати власним спостереженням (Л.Лук'яненко). 3. А човен гнало і гнало вперед, і від збитих вершків хвиль сіялись бризки на веслярів і на дітей (Ю.Логвиненко).

Вправа 7. Проаналізувати складносурядні речення з кількома компонентами. Накреслити схеми.

1. На пристані було порожньо й темно, але десь в одному

віконці блимав вогник, а далі яскравівся маяк (О. Івченко). 2. Вагони у вітрі, у дзвонах, і верби на вечора тлі, і люди на шумних перонах, і щастя вгорі й на землі (В. Сос.).3. Веселий день вже одгорів, і даль доносить пісню журавлину, а я іду у морі ліхтарів, закоханий в безсмертну Україну (В.Сос.). 4. Дівчина троянди поливала, і кудись котилась хмар навала, і сміялась осінь за вікном (В.Сос.).

Вправа 8. Довести (скласти відповідні речення) , що сполучники та, а можуть бути омонімічного характеру.

Вправа 9. Скласти речення за схемою:

ССК + і + ССК + а + ССК

ССК +але + ССК

ССК + і + ССК + ССК + і + ССК

Питання для самоперевірки

Яке речення називається складним?

Які речення називаються складносусрядними?

Які ви знаєте види складносусрядних речень?

Якими засобами можуть поєднуватись складносусрядні речення?

Вправа 10. Проаналізувати речення. Визначити тип підрядних компонентів у складнопідрядних реченнях . Накреслити схеми речень.

1.Той, кого заспокоїть самовдоволення, перестав розвиватись (З газ.). 2. Треба нам, письменникам говорити так, щоб і недруги вивчали нашу мову, аби читали нас в оригіналі (І.Вільде).3. З шелестом ниви, з шелестом старих верб, зі співом перепілки парубок дійшов до села і попрямував до дзвіниці, в якій і тепер дрімали і святкові і скорботні голоси його дзвонів (М. Ст.).4. У монастирі Спаса зберігалася чаша з білого каменю, в якій буцімто Ісус перетворив воду на вино (П.Загреб.). 5. На тім мості, що ледве стоїть, колись ми ловили рибу (П.М.). 6. Колишній наймит, що раптом став газдою, ще з більшою запопадливістю взявся до роботи (Ю. Керекеш). 7. Червоне

коло, вищерблене хмарою, здіймалося над обрієм, ніби якась могутня рука підіймала над світом прапор (О.Копиленко). 8. Діти кидали з мосту паперові кораблики і залюбки спостерігали, як несла їх швидка течія (Ю. Збан.). 9. Що за все в житті треба платити, він знав добре (І.Н.-Лев.).10. Успіх у житті значною мірою залежить від того, як ми вміємо тримати себе з людьми (І. Томан).

Вправа 11. Проаналізувати засоби зв'язку між частинами складнопідрядних речень. Встановити сполучники і сполучні слова.

1. Дівчина співала стиха та виразно про того сироту-наймита, що не має в світі роду (С.Васильч.). 2. І де взялась сила, що допомогла вистояти Кобзареві? (О.Г.) 3. У княжий табір вісник вість приніс, що меч тевтона над Волинню звис (М. Бажан). 4. І ми шануємо тих, що свідомі своєї високої мети (С. Скляр). 5. Збратав нас труд, що творить чудеса (М.Рил.).6. Моя душа ніколи не забуде того дарунка, що весна дала (Л.У.). 7. У серце увійде лиш те, що йде від серця (Ж.-Ж. Руссо). 8. Він говорив, що треба працювати серцем (О.Довж.). 9. І Дніпро шепоче, що уже весна (Л.Дмит.). 10. Найвищою формою творчості є діяльність, яка прокладає нові шляхи в науці і мистецтві (В.Шацька). 11. І зацвітуть червоні маки на тих столочених полях, де люди, вбиті в час атаки, довіку житимуть в піснях (Л.Дмитерко).

Вправа 12. Скласти речення за схемами:

[так], що ()

[, (котрий)]

(хто), [той]

[, що ()]

[], (кому)

Питання для самоперевірки

Які особливості поєнання частин у складнопідрядному реченні?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним означальним?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним способу дії?

Які речення належать до СПР одночленної будови?

Вправа 13. Проаналізувати речення. Визначити тип підрядних компонентів у складнопідрядних реченнях . Накреслити схеми речень.

1. Більшість людей щасливі настільки, наскільки вони вирішили бути щасливими (А.Лінкольн). 2. А чи сумуєш ти від того, що в нас в садку нема пташок співучих, не чути пісень сріблястих про ночі зоряні, про сонце, про кохання ?(О.Олесь)3. Віками мріяла людина піднятися на висоту , щоб бачити і ніч, і днину й земної кулі красоту (В.Піпаш). 4. Група приїжджих зупинилася на горбі, де колись над широкими плавнями підіймалася їх церква (О.Довж.). 5. Якби мої думи німії та піснею стали без слова, тоді б вони більше сказали, ніж вся оця довга розмова (Л.У.). 6. З дороги було видно, як в низині вився кривульками глибокий та каламутний Прут (М.Коц.). 7. Теплий туман слався по полю і налив балку по самі вінця, так що дерева потопали в ньому (О.Довж.). 8. Хоч у житті стрічав тебе я рідко, та все ж мені той спогад гріє (І.Франко). 9. Він жив на самому кінці села, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (І. Н.-Лев.). 10. То цвітуть мальви, посаджені дівчатами - полтавками, щоб не синіли вони в затінку хати, а красувалися на виду у всіх (І.Цюпа).11. Щоб зворушити інших, треба бути самому зворушеним (О.Довженко).12. Переконаність народжується там, де процес оволодіння знаннями супроводжується почуттям

солідарності з учителем (В.Сух.).

Питання для самоперевірки

Які особливості поєднання частин у складнопідрядному реченні?

Які речення належать до СПР двочленної будови?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним міри?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним мети?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним причини?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним наслідку?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним допустовим?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним часу?

Які ви знаєте засоби поєднання частин складнопідрядного речення з підрядним місця?

Практичне заняття 6

Складні речення з кількома підрядними

Мета: розглянути складні речення з кількома підрядними та види зв'язку між їх частинами. Виробити навички аналізу таких речень.

Студенти повинні знати: характерні риси та типи складних речень з кількома підрядними та види зв'язку між їх частинами.

Студенти повинні вміти: визначати складні речення з кількома підрядними, ділити складнопідрядні речення з кількома підрядними на компоненти, аналізувати їх за схемою, утворювати за поданими схемами, .

Самостійна робота студентів:

1. Знайти у текстах творів для дітей молодшого шкільного віку 10 складних речень з кількома компонентами та проаналізувати їх. Опрацювати питання про пунктуацію в складнопідрядному реченні з кількома компонентами.

2. Знайти у текстах творів для дітей молодшого шкільного віку 10 складних речень з кількома компонентами мішаного типу та проаналізувати їх. Опрацювати питання про пунктуацію в складнопідрядному реченні з кількома компонентами.

Практичні завдання

Вправа 1. Проаналізувати складні речення з кількома підрядними. Накреслити їх схеми, зробити їх опис.

1. Йду в Карпатах крізь летючі хмари, де світанки сонце надпили, де на скелях пишуть мемуари блискавки, століття і орли (Л.Кост.). 2. Ніколи я не знав, що малюки, вітаючи нас помахом руки, коли наш поїзд між полями лине, дарують неоцінні нам перлини, які ревниво треба берегти (М.Рил.). 3. ...Розкажи, як за горою сонечко сідає, як у Дніпра веселочка воду позичає (Т.Ш.). 4. У городі, де грають струни п'яні, де вічний шум, де вічна суєта, я згадую слова твої неждані (М.Рил.). 5. Серце моє співає, коли я чую слова „обрій”, „далечінь”, „хмаринка”, бо слова ці ввійшли в мою свідомість разом із почуттям подиву до краси того, що пережили мої далекі предки, коли немовби від доторкання кресала до чарівного кременя народилась іскринка нової мислі (З газ.). 6. Багато поезій, прекрасних пісень, легенд, повір'їв, притч, повчальних історій складено про батька і матір, яких ми повинні поважати, цінувати кожен прожитий ними день, робити для них якомога більше добра, бо ми перед ними у вічному боргу (З журн.). 7. І ніхто не помітив, як надворі скупчились важкі чорні хмари, як заревло море, як заgrimів грім удалині (О.Донченко). 8. Тільки з

переказів глухий гомін доходить, що копали цей колодязь колись чумаки, чії дороги пролягали в цих сивих степах (О.Гонч.).9. У воїнів-слов'ян існує повір'я, що після великої битви Господь відкриває небесні водоспади, щоб умити осквернену людьми землю (З журн.). 10. Частина селян стрімголов кинулась на болото, хоча Богун особисто вернувся, щоб їх перепровадити через нього (З журн.). 11. Хотіла б я вийти у чисте поле, припасти до сирої землі і так заридати, щоб зорі почули, щоб люди вжахнулись на сльози мої (Л.У.). 12. Коли танули сніги і зі стріх капала вода, коли можна було на повні груди вдихнути цілющого повітря, напоєного всіма пахощами степу, молодого чумака нестримно, непереборно вабила мандрівка (Б.Леськів).13. Не останнім серед багатьох позитивних прикмет Васильченкової прози є те, що письменник зумів створити непересічні, воістину народні характери, такі яскраві, що їх не сплутати із жодним іншим (Д.Міщенко). 14. Поезія Василя Стуса виходить далеко за межі того експериментального бунтарства, часто дилетантської, показової інтелектуалізації вірша, що були притаманні творам багатьох ровесників, які будували саме на цьому з часом свої багатосходинкові кар'єри (Ю.Покальчук).15. Коли я читаю або чую слово „Вітчизна”, в душі моїй звучить голос матері, що читає оті чудові рядки нашого Тараса Шевченка про сонечко, веселку, сокорину (В.Сух.). 16. Командувач оглянув, як зміцнювалися берегові батареї, як готувалися позиції, як усе жило наступним штурмом (Ю.Ян.).17. Щасливі ті діти, які народжуються в своєму рідному краї і, виростаючи в нім, поступово краще пізнають його та народ, бо наша любов до рідного краю мусить бути свідомою (С.Воробкевич).18. Педагог повинен викликати явище зростання у самого себе, тоді він буде живий і прийнятний для дітей, бо буде сповнений інтересу до дітей (С.Шацький). 19. Я гадаю, що не тільки важко, а й неможливо добре виховати дітей, якщо ти сам поганий (Л.Толстой). 20. Я думаю, що найбільше щастя, найбільша радість для письменника була б, коли б читачі

називали його своїм учителем, бо це дуже високе і дуже почесне звання (Л.Дмитерко). 21. Добре знати зимою, що знов навесні ти побачиш обличчя трав, які повмирили під саваном білих снігів (Є.Гуц.).

Питання для самоперевірки

Як поєднуються компоненти у складному реченні з послідовною підрядністю?

Як поєднуються частини у складнопідрядному реченні з однорідною супідрядністю?

Як поєднуються частини у складнопідрядному реченні з неоднорідною підрядністю?

Вправа 2. Проаналізувати речення. Визначити тип підрядних компонентів у складнопідрядних реченнях . Накреслити схеми речень.

1. Слава тому, хто шляхами вже протертими не йде, а між скелями і тернами кращий шлях він знов кладе (М.Рил.). 2. Дарма, що стояло тихе сонячне безвітря, листя тріпотіло на деревах вздовж шляху і довгі тіні від дерев лягали аж до середини дороги (Смол). 3. Якщо вибирати між красою і правдою, то я вибираю красу, і ми не постигнемо краси. Ми ніколи не зрозуміємо правди (О.Довж). 5. Хто чекає пасивно, той урешті отримає очікуване, але йому дістанеться тільки те, що залишилось після тих, хто діяв енергійно (А.Лінкольн). 6. Твоя душа за мною не жалкує, а тільки серце вражене сумує, і жаль тобі, що ти мене кохаєш (Л.У.).

Вправа 3. Проаналізувати речення. Розставити розділові знаки. Визначити тип підрядних компонентів у складнопідрядних реченнях . Накреслити схеми речень.

1. Не поспішай радіти коли тобі усміхається доля; може вона усміхається тому хто стоїть за твоєю спиною (А.Коваль). 2. Розумні люди говорять тому що їм є що сказати а дурні тому

що їм хочеться щось сказати (Платон) 3. Є два типи аристократів ті що знають усе нічого не навчившись і ті що всього навчившись нічого не знають (В.Державін). 4. Не ображайся коли люди говорять про тебе правду може вони більше нічого про тебе не знають (А.Коваль).

Вправа 4. Охарактеризувати складні речення з сурядним і підрядним зв'язком. Накреслити схеми речень.

1. Україною зветься ті землі, на яких живе з давнього давна український народ, а найбільша частина цих земель то є велика Україна, що степом великим стелиться аж до Чорного моря (Софія Русова). 2. Життя, з яким має справу виховання, не вкладається в жодну однобічну теорію, і навіть теоретик в житті є практичною людиною(К.Ушин.). 3. І світ далекої казки, і цвіт іванокупальської папороті, і чари сердечного слова війнули над її печаллю, і стало жаль, що вона вже не та дівчина, якій Софія Петрівна клала руку на коси (М. Ст.). 4. Світ падав на бризки білої хвилі, що лилася по камінні, й хвиля блищала у густій зеленій тіні, як снопи срібла та кристалу (І.Н.-Лев.). 5. Сонце і повітря лоскочуть щоки, а зелень ялинкових гілок виглядає з-під снігу так свіжо, що, здається, надворі стоїть весна, одягнена у білі шати (М.Коц.). 6. В повітрі дощ, і гречка пахне тепло, немов розлився бурштиновий мед (М.Рил.). 7. Людині, яка змінює обличчя природи, звеличує красу землі, ніщо не страшне, і ніхто не в силі спинити її (Н.Рибак). 8. Каземат, в якому майже два роки томилася, очікуючи викупу, гетьмани війська польського, був добра устаткований, і не знали знак омиті бранці ні голоду, ні холоду (Р.Іваничук). 9. Тарас Шевченко народився на українській землі, під українським небом, проте він належить до тих людей-світочів, що стають дорогими для всього людства і що в пошані всього людства знаходять безсмертя (О.Г.). 10. Поетична грань жила в слові, і слово було немислиме без неї, як ріка немислима без води (Д.Павличко). 11. Рояль стоїть в тяжкій задумі, а на клавішах задрімали звуки, немов чекають в безвідраді сумі на твої білі, легкі, творчі руки

(П.Карманський). 12. Я йшов покiрно, бо я любив тебе надмiрно, але менi тодi здалося, що то не золоте колосся, що то любов мою безмежну стоптали так необережно (Д.Павличко). 13. А там, куди злетiлися всi журавлi, в далекiй вiд нас Африцi, справдi завжди було тепло й сонячно, i птахи з насолодою вiдпочивали пiсля важкого осiннього перельоту (О.Иваненко). 14. Тиша навколо тебе iскриться чи то морозними iскрами, чи то мiсячним промiнням, але варто тобi ступити крок, як вона сахається по боках, бо лякається того сухого трiску, яким озивається опале листя (Є.Гуцало). 15. Татарськi вершники заiхали в воду, але швидка течiя огорнула їх, конi iржали, билися у водi, бо мулисте дно ловило їх i затягало пiд воду (Легенди та перекази). 16. Навколо вирують пристрастi, ламаються списи в щоденних баталiях, що їх ведуть будiвничi з браконьєрами, а собор стоiть, думає свою одвiчну думу (О.Гонч.).

Вправа 5. Проаналiзувати речення, накреслити їх схему.

1. Як тiльки смеркне i чорне небо щiльно укриє землю, далекий обрiй враз розцвiтає червоним сiявом (М.Коц.). 2. Вiд часу до часу вона здiймала очi вгору й аж тепер побачила, що повітря непомiтно заповнилося вогкiстю й через її каптаник добився до її тiла якийсь холод (О.Кобил.). 2. Пiд ногами в козака одсвiчувався свiжий, низький, зелений берег, на якому вiн стояв; а посеред рiчки виднiється ясне небо, де виграє, iскриться сонце, а коло протилежного берега у прозорiй водi вiдбилось село так, наче воно перекинулося (М.Вовч.).3. Востаннє бачили люди молодицю з дiвчинкою тодi, як востаннє чутка була розбiглася, що Кармелюк визволивсь, повернувся (М.Вовч.). Знов брати почали жити та поживати з старшим краном та примiчали, що старший брат вже не той став, що колись був (М.Вовч.).4. В однiй хатцi, що скраю стояла, ближче до поля, жила удова, а у вдовицi був син, дитина єдина, i звали того сина Иван (М.Вовч.). 5. Цiєї ж весни почулось скрiзь, що знов з'явилися розбiйники, Кармелюковi товариство, що знов

Кармелюк отаманує, визволивсь, повернувся (М.Вовч.). 6. Під липами неподалік колгоспної контори люди почали сходитись лише опівдні, хоч два автобуси, які мали відвезти хлопців та їхніх родичів до району, стояли тут ще з восьмої ранку (Є.Гуцало). 7. Ось чути, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (М.Коц.). 8. Крізь одчинені двері доносилося іржання голодних коней, що вступали у двір, і бряжчала зброя на козаках (М.Коц.). 9. Школа – духовна колиска народу, і чим більше народ піклується про свою колиску, тим блискучішим буде його майбутнє (В.Сух). 10. Буря виникла цілком раптово, небо змішалось з водою, і в цьому хаосі почалися такі електричні розряди, які хіба що могли приснитися в страхітливому сні (В.Бережний). 11. Жінки з чемністю слухали, вірніше, удавали, що слухають, бо насправді їхню увагу захопила не так сама піраміда Хеопса, як різноголосий і різнобарвний натовп біля неї (В.Бережний). 12. Нічого в світі так я не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб воно проростало (О.Довженко). 13. І бачив він, як Петро під першим враженням попав у лютя, як кроками велика на бігав по таборі, придираючись до кожної дрібниці, до недосить сильно пришитого гудзика, щоб знайти жертву, на якій міг би зігнати свій лютий гнів (Б.Лепкий). 14. Дощ давно вже перестав; хмари розійшлися; вплив ясний місяць, заглядав у вікна, а на долівці й по стінах розмальовував чудні якісь виводи-узори (П.Мирний). 15. Оселився Грицько на зиму у чужій сім'ї, у котрої купив город з договором, що вони житимуть до весни у проданій хаті (П.М.). 16. Там, за віками, за гірким туманом, де трубить вічність у Роландів ріг, любов була єдиним талісманом, а талісман ще звався оберіг (Л.К.). 17. Йду в Карпатах крізь летючі хмари, де світанки сонце надпили, де на скелях пишуть мемуари, блискавки, століття і орли (Л.К.). 18. Ходить серед жителів Львова легенда, що в грізний час, коли серце народу переповнюється образою і гнівом, кам'яні леви оживають (З газ.). 19. ...Аж страх погано у тім хорошому селі: чорніше

чорної землі блукають люди; повсихали сади зелені, погнили біленькі хати повалялись, стави бур'яном поросли (Т.Ш.).
20. Не завидуй багатому: багатий не знає ні приязні, ні любові – він все те наймає (Т.Ш.).

Питання для самоперевірки

Як поєднуються компоненти у складному реченні з послідовною підрядністю?

Як поєднуються частини у складнопідрядному реченні з однорідною супідрядністю?

Як поєднуються частини у складнопідрядному реченні з неоднорідною підрядністю?

Які речення називаються складними реченнями мішаного типу?

Практичне заняття 7

Безсполучникові складні речення

Мета: розглянути безсполучникові складні речення, їх специфіку та засоби поєднання між частинами. Виробити навички аналізу безсполучникових складних речень та складних речень з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком.

Студенти повинні знати: типи безсполучникових складних речень та правила пунктуації в них.

Студенти повинні вміти: визначати безсполучникові складні речення, визначати в них компоненти, аналізувати за схемою, утворювати за поданими схемами.

Самостійна робота студентів: Опрацювати питання про пунктуацію у безсполучниковому складному реченні. Дібрати 15 речень з безсполучниковим зв'язком з творів для позакласного читання у початковій школі, проаналізувати речення. Дібрати з художньої літератури 5 речень з поєднанням сполучникового та безсполучникового зв'язку, проаналізувати їх.

План

1. Граматична природа і відмінності безсполучникових речень від сполучникових. Роль інтонації в безсполучникових реченнях.

2. Типи безсполучникових речень. Безсполучникові речення з однотипними частинами.

3. Безсполучникові речення з різнотипними частинами.

4. Пунктуація в безсполучникових складних реченнях.

5. Стилiстичне використання безсполучникових складних речень.

6. Складні речення з поєднанням сполучникового і безсполучникового зв'язку між частинами. Їх основні різновиди.

Практичні завдання

Вправа 1. Проаналізувати безсполучникові речення. Встановити засоби зв'язку між їх частинами. Накреслити схему кожного речення.

1. На білу гречку впали роси, веселі бджоли одгули, замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли (М.Рил.). 2. Скоро уся долина і гори блищать вогнями, разом з димом з землі здіймається вгору і пісня (М.Коц.). 3. Минуло кілька днів, водяна круговерть утихомирилася, на підсохлому пагорбі зібралася вціліла звірина (А.Давидов). 4. Сонце зайшло, степові озера згусли і стали на якийсь час темно-червоними, мов запеклися (О.Гонч.). 5. Любов синявою незабудкою цвіте, приязнь хрещатим барвінком усміхається (У.Кравченко). 6. В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку (М.Коц.). 7. Поклала мати коло хати маленьких діточок своїх, сама заснула коло їх (Т.Ш.). 8. На полонині високій димка на землю спадає, голос трембіти глибокий всіх на ночівлю скликає (В.Піпаш). 9. Не жди ніколи слухної пори – твоя мовчанка може стать ганьбою (Д.Павличко). 10. Біжать тумани, пробудились води, вітри вирують, дзвонить сіножать (М.Синг). 11. Петро пильно приглядався: ніде нікого не видно, прибережні зарості продовжують спокійно дрімати, не ворухнуться (М.Коц.). 12. І

досі сниться: під горою, між вербами та над водою, біленька хаточка стоїть (Т.Ш.). 13. Нема гірш нікому, як тій сиротині: ніхто не пригорне при лихій годині (Т.Ш.).

Вправа 2. Проаналізувати речення з поєднанням сполучникового і безсполучникового зв'язку. Встановити засоби зв'язку між їх частинами. Накреслити схему кожного речення.

1. Синіють води, зеленіє яр, і стеляться сліпучі краєвиди (М.Зеров). 2. Рожевий пил спадав, синіло все кругом, і коси золоті зоря вплітала в трави (В.Сос.). 3. Ще не підвелися трави, ще торішні ковили ворушили сивими чупринами, а вже зазеленіли при долині козельці й вероніка, а по балках – ряст, підвели по балках гострі списи очерети, прорізався з води першим гостриком татарський шабельник, й скрізь по видолинках червоно заповум'яніли тюльпани (Ю.Мушкетик). 4. Комарі ніколи не з'їдять діда, бо він дуже великий і в сто разів сильніший від усіх комарів, що живуть на нашому болоті (В.Симоненко). 5. Легко й радісно зітхнув хутірський парк із столітніми дубами, тихо забриніли маленькі шибки в низенькій хаті-землянці, що притулилась самотня до панського парку (С.Васильч.). 6. І раптом зі мною щось сталося: й досі пам'ятаю той дивний момент, коли все ніби освітилося коротким спалахом і ніби завмерло: люди, бруківка, будинки (В.Шевчук). 7. Якщо ви хочете, щоб педагогічна праця давала вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворювалося в нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного учителя на щасливу стежину дослідження (В.Сух.). 8. Тепер про виховання думають по-іншому: за мету його вважають повний і правильний розвиток особистої самостійності дитини і всіх духовних сил, що складають її натуру (З журн.).

Питання для самоперевірки
Які речення називаються безсполучниковими?

Якими засобами поєднуються компоненти безсполучникових речень?

Які речення називаються безсполучниковими з однотипними частинами?

Які смислові відношення існують у безсполучникових реченнях з різнотипними частинами?

Які розділові знаки уживаються у безсполучниковому реченні?

Практичне заняття 8

Період.Складні синтаксичні цілі. Текст

Мета: розглянути періоди та їх інтонаційні особливості, складні синтаксичні цілі та особливості організації тексту. Виробити навички аналізу тексту та періоду.

Студенти повинні знати: період, поділ періоду на інтонаційні частини, поділ тексту на частини.

Студенти повинні вміти: визначати період, ділити його на інтонаційні частини, ділити текст на складові частини, аналізувати їх, складати тексти.

Самостійна робота студентів: Дібрати 6 зразків тексту з творів-читанок для 3-4 класів для початкової школи. Поділити тексти на частини, виділити складні синтаксичні цілі. Проаналізувати доцільність виділених абзаців.

План

1.Період в українській мові, його синтаксичні особливості. Інтонація в періоді. Пунктуація в періоді.

2.Складні синтаксичні цілі. Граматичні засоби їх організації.

3.Абзац.

4.Текст. Поділ тексту на частини.

Практичні завдання

Питання для самоперевірки

Вправа 1. Проаналізувати періоди.

1. Весна завирувала бурхливою повинню, стрімка вода спінила залишки потемнілих на сонці снігових заметів, потягла у безвість засохле бадилля торішніх бур'янів, закрутила вирвою над скреслим озерцем, забрала у незвідані мандри його дрібних мешканців, підступила загрозово і до пагорба, на якому височіло могутнє дерево, - і все ожило, стало іншим, новим (А.Давидов).

2. Коли в грудях моїх тривога
То потухає, то горить;
Коли загублена дорога,
А на устах любов тремтить;
Коли уся душа тріпоче,
Як білий парус на човні, -
Тоді рука моя не хоче
Пером виводити пісні.

М.Рильський

3. Коли весна рожева зашумить
І землю все вбере і завітчає,
Коли зелений гай ласкаво зашумить
І стоголосо заспіває,
Коли весні зрадіє світ увесь
І заблищить в щасливій долі,
І ти одна, в квітках і травах, в полі десь,
Серед весни, краси і волі
Не зможеш більше серця зупинить,
Що в грудях буде битись мов шалене,
І скрикнеш, - знай, не долетить
Уже твій скрик тоді до мене.

Олександр Олесь

4.Є помилки, які неможливо виправити; є вчинки, за які не пробачають; є рішення, про які шкодують усе життя, але є вибір - і він за нами (Кузьма Скрябін)

Вправа 2. *Проаналізувати засоби поєднання у складних синтаксичних цілих.*

Практичне заняття 9

Пряма мова. Непряма мова

Мета: розглянути пряму мову та слова автора, засоби передачі прямої мови непрямою. Виробити навички аналізу прямої та непрямої мови, а також діалогу.

Студенти повинні знати: про пряму мову та слова автора, засоби передачі прямої мови непрямою, діалог та його складові.

Студенти повинні вміти: визначати в реченні пряму і непряму мову, трансформувати пряму мову в непряму, розрізняти непряму і невласне пряму мову, аналізувати речення з прямою і непрямою мовою, утворювати речення з прямою та непрямою мовою за поданими схемами, складати діалог.

Самостійна робота студентів: Опрацювати питання про розділові знаки при прямій і непрякій мові. Дібрати 10 прикладів прямої мови з творів читанок для 4 класу початкової школи. Перетворити речення з прямою мовою на непряму. Дібрати 2 зразки діалогу і 2 зразки монологу з творів для позакласного читання в початковій школі.

План

- 1.Пряма мова і слова автора.
- 2.Непряма мова. Способи заміни висловів з прямою мовою і словами автора на непряму мову.
- 3.Вільна непряма мова або невласне пряма мова.
- 4.Діалог.
- 5.Монолог.

Практичні завдання

Вправа 1. *Поставити розділові знаки, пояснити їх*

уживання:

1. А.Лінкольн казав: Якщо хочеш домогтись успіху, продовжуй вірити в себе і тоді коли в тебе вже ніхто не вірить. 2. Питає у неба земля чи будеш ти моїм охоронцем. 3. А йдуть діточки полуднувати і батька кличте тонким голоском крикнула Кайдашиха (І.Н.-Лев.). 4. Я коли виросту. Теж садівником буду вигукнув Юрко (І.Цюпа). 5. Куди це ви мамо сполохано кинулись діти (Б.Олійник). 6. Куди ви бабусю онуки біжать до воріт (Б.Олійник).

Вправа 2. Замінити вислови з прямою мовою на непряму:

1. -Ох, і де ж та перемога? - важко зітхнув боєць. 2. "Якщо ти повірив у себе, то в тебе повірять і інші", - говорив А.Лінкольн. 3. Жалібно жовте листя березини, здається, шепче: "Літо, де ти, літо?" (І.Фр.). 4. Поет сказав: "Любов на вітер схожа — така ж мінлива і така ж легка" (С.Голован.). 5. М.Рильський закликав: "Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе!" 6. В.Сосюра сказав: "Як радісно мені, що скоро сніг розтане й зелене убрання одінуть дерева". 7. М.Рильський писав: Я люблю, коли є в домі діти і коли вони сміються".

Питання для самоперевірки

Практичне заняття 10

Пунктуація

Мета: розглянути пунктуацію як розділ мовознавства, основні типи розділових знаків та правила їх уживання. Закріпити навички аналізу пунктограм.

Студенти повинні знати: основні правила уживання розділових знаків та використання розділових знаків зі спеціальною стилістичною метою.

Студенти повинні вміти: пояснювати уживання

розділових знаків, аналізувати пунктограми, вставляти необхідні розділові знаки у текстах різної величини.

Самостійна робота студентів: Опрацювати питання про основні правила пунктуації. Дібрати з художніх текстів 5 прикладів на уживання розділових знаків зі спеціальною стилістичною метою.

План

1.Сучасна українська пунктуація, її наукові основи. Значення пунктуаційних норм.

2.Загальні відомості з історії пунктуації.

3.Система розділових знаків сучасної української мови. Інтонація речення та пунктуація. Структура речення та пунктуація.

4.Використання розділових знаків із спеціальними стилістичними завданнями.

Практичні завдання

Диктант 1

Завдання: Напишіть під диктовку. Поясніть розділові знаки при однорідних членах речення.

Ми не дали взірців тортур навіть у найжорстокіші і нелюдські часи історії. Навіть шибениця і паля — не наші винаходи. А гільйотина і кулемет — тим більше. Не забуваймо про це, українці. Ми натомість дали світові «Руську правду» як еталон майбутніх законів, а наш гетьман Пилип Орлик напише першу в світі конституцію, задовго до польської і французької, не кажучи вже про американську.

Ми формувалися як осілий, домашній і неагресивний народ, ми рідко ходили по чуже, вміючи обстоювати своє, кривне. Тому об наш спокій і непоказне, неефектне лицарство розбивалися і татаро-монгольські, і турецькі орди. Коли нас чіпали у власному домі — перемогти нас було неможливо. Ми не приховуємо того, що і Богдан Хмельницький вибухнув гнівом і очолив одне з найпотужніших національно-визвольних

повстань саме тому, що польський шляхтич зачепив його родинне гніздо. Так, ми — домашні, але не приведи Господи чіпати нас у нашому домі. Цю рису ми беремо з собою і в третє тисячоліття. Вона, саме ця риса, принесла нам багато горя і страждань, бо двері нашого дому здебільшого були відкритими, і тому частіше заходили вороги, як друзі.

Ми вперто витворювали свої традиції, свій характер і етнічний образ. Козацьке братство з етикою непохитного побратимства, прямі, демократичні вибори старшини і гетьмана, колегіальні рішення на січі, виборні судді і відкрите судочинство, культ особистої і колективної свободи виключали навіть можливість рабства і кріпацтва аж до входження в Російську імперію. Навіть маючи незліченну кількість полонених, ми не мали невільників. Нам завжди вистачало землі, простору і сонця. Та нам завжди бракувало саме колективного гонору і національної самовпевненості — таких природних речей для багатьох наших сусідів. (254 сл.) (В. Яворівський)

Диктант 2

Завдання. *Напишіть диктант, зверніть увагу на розділові знаки при засобах ускладнення простого речення.*

Більшість українців (і я в тому числі) ніколи не чекають добра від високосного року. А були ж у нашій тисячолітній історії високосні століття.

Та найтрагічнішим стало для нас двадцяте, високосне, століття. Після такого тотального геноциду комуністичним режимом, після таких масованих депортацій, розстрілів, «ламання хребтів» — годі було й думати про наше відродження.

Та ми з вами, братове, є. Мусимо пройти і це дантове коло самопорятунку, самоствердження зрештою, само відродження у власному домі.

У це перше українське тисячоліття можна кинути

навздогін каменюкою, бо воно було жорстоким і не завжди справедливим до нас, воно нас виснажило і провело крізь нелюдські тортури, воно трощило нас, місило, як глину, ділило, топило у горілці й безпам'ятстві, викреслювало із світової історії, опускало до ролі рабів, оздоблювало. Та ми цього не робимо, бо такі залишилися народом, нацією. Хай і хворою, знесиленою, але ж спраглою життя і перспективи. Тому ми виймаємо з-за пазухи, прощаючись із тисячоліттям, — не камінь, а наш глевкий, бо замішаний на сльозах і потові багатьох поколінь, український хліб. Ми не культивуємо зла і ненависті, бо на собі спізнали їх мертвотний тягар.

Отож, дивлячись тобі вслід, ми, українці, кажемо: прощай, жорстокий часе, ми випили твою гірку чашу до дна, але не щезли, не розпорошилися по світу і не прокляли ні тебе, ні свою землю і Долю. Ми піднімаємо руку над чолом і неквапливо махаємо тобі навздогін рукою. І помічаємо, що рука наша тремтить від хвилювання.

Бачачи це, наші діти нас розуміють — першими повертають свої обличчя у нове українське тисячоліття. (242 сл.) (В. Яворівський)

Диктант 3

Завдання. Напишіть диктант. Зверніть увагу на розділові знаки, вжиті зі спеціальним стилістичним навантаженням. Мотивуйте їх використання.

Солодка Даруся сидить у квітнику між айстрами, у трьох кроках від Марії з Василюною, заплітає – розплітає давно поріділу сиву косу, слухає незлобну розмову про себе, і лиш тихо усміхається.

Вони таки не мають смальцю в голові, а Бога в череві, її сусіди, бо думають, що вона дурна. А Даруся не дурна, вона – солодка.

Ну, то й що, що коріння жоржин загортала в ковдру? То було якраз тоді, коли сніг зійшов, а морози іще не попустили. Даруся роздавала по селу квіти, бо так багато їх викопала

восени, що більше, ніж картоплі у пивниці було. Ото й понесла до хатів, коло котрих ніколи не цвіли квіти. Чи була би несла ГОЛЕ коріння в таку студінь? Васюта чомусь не носить свого онука в садок в одних штаненятах, а лиш загортає в коцик, а вже тоді бере на руки та й колише крізь село. То ж така сама дитина, як жива квітка.

Даруся сидить на теплій, іще майже літній землі, гладить веселі голівки айстр, куйовдить долонею запашні кучері, говорить до них, розказує, що хоче, сміється – і що ж тут такого дурного?

Чому вона дурна, коли вона все РОЗУМІЄ, знає, що і як називається, який сьогодні день, скільки яблунь вродило в Маріїнім саду, скільки від Різдва до Різдва людей у селі вродилося, а скільки вмерло?! В сільраді за таким розумом у книжку дивляться, а Даруся все у своїй голові тримає. З курми вона говорить краще, ніж з людьми. Дереву її розуміють, пси не займають, а люди – ні. Не можуть люди лишити Дарусю на саму себе.

Але з людьми вона не хоче говорити, бо тоді вони можуть дати їй конфету.
(264 сл.) (Марія Матіос)

Диктант 4

Завдання. Напишіть диктант. Поясніть уживання коми у складному реченні.

Споконвіку наші предки з шанобою ставились до рослинного світу, у тому числі й до квітів.

Квіти використовували не тільки з практичною, лікувальною ціллю, але й задля окраси, до якої здавна були небайдужими українці. Квіти зображені на давніх предметах побуту, і це свідчить про те, що красиві квіти вирощували на

садибах. Квітник був неодмінною частиною садиби. Він розміщувався неподалік від причілку хати і виходив на вулицю. І ноді квітник обгороджували рядочком квітів чи низькорослих кущів. Такі квітники й зараз прикрашають хати українців у селах і балкони міських жителів.

Які ж квіти найбільше до вподоби українцям?

Чи не найбільш улюбленою й поширеною в Україні є мальва. Розповсюдилася вона по всьому Середземномор'ю, а прийшла до нас із Південної Азії. Відомо понад півтори тисячі різновидів її.

Високі стебла, густо вкриті яскравими ніжними квітками та великими лапатими листками, живою стіною закривають майже кожну сільську хату. Квіти мальви з безліччю відтінків – від рожевого до густо-червоного, що створює дивовижну веселку навколо оселі.

В лісах, лісосмугах, на узбіччі доріг ростуть так звані дикі мальви. Вони білого або блідо-рожевого кольору, використовуються як лікувальні і кормові рослини. З культурних мальв темних кольорів робили природні барвники.

Майже біля кожної хати знаходилося місце і для пахучих яскравих чорнобривців, жовтогарячих нагідок, червоної рути, барвінку, любистку, м'яти, матіюли. Не перелічити нині всіх назв квітів, які прикрашають життя сучасного українця. (214 сл.) (Г.Лозко).

Диктант 5

Завдання. Поясніть розділові знаки у безсполучникових реченнях. Поясніть правопис прислівників.

Дощ у степу

Минали дні, а дощів не було. Вдень не лише сонце – все небо, здавалось, палило, дихало спекою. Линяючи, втрачаючи свій природний колір, воно по кільканадцять годин горіло над

головою – цинкове, білясте, смертельне. А нижче грандіозної білястої чаші, кругом на обрїях, висїли нерухомі бруднуватї стїни пилюки, вісники далеких чорних бур. Степ дедалї бїльше втрачав свої яскравї барви, свою весняну моложаву свїжїсть.

Зелень поступово притьмарювалася, де-не-де вже почали проступати на нїй прибляклї, їржавї плями. Повїтря було наскрїзь сухе, не випадала навїть роса на свїтанку. Хлїба, здається, з останнїх сил трималися за життя. На них болче було дивитись...

А в той час, як надворї все вигоряло, барометр уже третїй день показував дощ.

І раптом у другїй половинї дня наступило, нарештї, омрїяне, довгождане. Все почалося просто: з-за обрїю тихо виткнувся рїжечок ледве помїтної синьої хмари. Залитий сонцем степ одразу принишк, затаїв подих, мовби чекаючи, що з того вийде. А рїжечок тим часом уперто рвався вгору, розростався вшир, поступово перетворюючись у хмару, в темно-синїй хребет, що незабаром уже закрив собою величезних сектор неба.

І ось хребет раптом розломився, вогняна трїщина прокотилася впоперек нього, до самого низу. Загримїло, і полегшено зїтхнув степ, і радїснїше стало навкруги.

Все прийшло в рух. Поки в грандіознїй лабораторїї неба відбувався розкїшний процес наростання грози, поки все там переверталася, будувалося й стугонїло, тим часом долом мчали табуни вихорів, заметушилися птахи в повїтрі. (223 сл.) (О Гончар).

Диктант 6

Завдання. Написати текст. Пояснити роздїлові знаки у складних багатоконпонентних реченнях.

Психологи дослїдили жестикуляцію людей під час звичайної розмови. Прокручуючи в уповільненому темпї кїнострічку, вони встановили, що той, хто закінчив говорити і

чекає відповіді, робить рух головою. Цей рух є ніби сигналом для іншого, щоб той відповідав. Те ж саме можна сказати і про підвищення голосу при запитанні. Рух голови наприкінці висловлювання супроводжується рухом руки і повік. Натомість, якщо мовець збирається говорити далі, його голос залишається на тій самій висоті, голова не рухається і очі не змінюють свого положення.

Жести й міміка виражають почуття. Через те, наприклад, жести й рухи кіноакторів, які грають шпигунів або жорстоких злочинців, дуже економні і скупі. М'язи на їхніх обличчях залишаються нерухомими навіть під час смертельної небезпеки, бо це, мовляв, чоловіки з залізними нервами, що не знають ні співчуття, ні жалю. Натомість нормальні чоловіки й жінки поглядають то вгору, то вниз, то ліворуч, то праворуч, зводять брови, торкаються рукою обличчя, кусають губи тощо.

Людина, яка розуміє мову свого партнера, стежить за його рухами й жестами. Вона має перевагу над іншими людьми, які нездатні сприймати ці деталі.

Психологи вважають, що дуже багато можна дізнатися, спостерігаючи, як один член групи наслідує жести й пози іншого з цієї ж таки групи. Якщо, наприклад, один з членів подружжя зазнає нападів у товаристві (захищаючи свою точку зору), то другий займе відразу ж таку саму позицію, виражаючи йому мовою без слів підтримку. (221 сл.) (Іржі Томан).

Питання для самоперевірки

Які найголовніші правила уживання коми ви знаєте?

Які найголовніші правила уживання тире ви знаєте?

Які існують правила уживання крапок?

Які вам відомі правила використання розділових знаків зі спеціальною стилістичною метою?

Програмові вимоги до заліку з розділу “Синтаксис”

Предмет і завдання синтаксису. Основні синтаксичні одиниці в українській мові.

Словосполучення як одиниця синтаксису. Вияв у словосполученні національної специфіки мови. Відмежування синтаксичних словосполучень від лексичних та фразеологічних.

Типи синтаксичних відношень у словосполученні: атрибутивні, об'єктні, обставинні.

Типи словосполучень за характером стрижневого слова: словосполучення іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові, дієслівні, прислівникові. А освіта

Види підрядного синтаксичного зв'язку у словосполученнях: узгодження, керування, прилягання.

Речення як основна синтаксична одиниця. Основні ознаки речення. Аспекти аналізу речення: структурний, логічний, семантичний.

Структура речення. Типи речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні речення.

Типи речень за емоційною насиченістю. Стилістичне використання окличних і неокличних речень.

Стверджувальні та заперечені речення.

Просте та окладне речення, принципи їх розмежування.

Двоскладне речення як структурний різновид речень. Загальна характеристика.

Синтаксична група підмета і синтаксична група присудка у

двоскладному реченні. Непоширені і поширені двоскладні речення.

Підмет. Простий підмет і способи його вираження. Складений підмет і способи його вираження.

Присудок. Простий присудок і способи його вираження. Простий ускладнений присудок.

Складений іменний присудок, його структурні особливості і способи вираження.

Складений дієслівний присудок, його структурні особливості і способи вираження.

Координація між підметом і присудком у простому двоскладному реченні.

Поняття про односкладне речення. Типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові.

Безособові, номінативні та інфінітивні односкладні речення. Стилїстичні функції односкладних речень.

Нечленовані синтаксичні структури. Слова-речення, їх значення, типи та вживання.

Означення як синтаксичне вираження атрибута. Типи означень: узгоджені і неузгоджені означення. Способи їх вираження.

Прикладка як особлива форма. означення. Граматичний зв'язок прикладки з означуваним словом. Написання прикладки з означуваним словом.

Додаток як синтаксичне вираження об'єкта дії. Типи додатка: прямий і непрямий. Придієслівні та приіменні додатки. Розмежування неузгоджених означень і приіменних додатків у формі родового відмінка.

Обставини як синтаксичне вираження різноманітних ознак і відношень дії або стану. Типи обставин та способи їх вираження.

Неповне речення. Комунікативні умови функціонування неповних речень. Структурні різновиди неповних речень.

Контекстуальні, ситуативні, еліптичні неповні двоскладні та односкладні речення.

Просте речення і висловлювання. Синтаксичне і актуальне членування речення.

Основні функції порядку слів у реченні. Прямий і зворотний порядок слів у реченні.

Загальна характеристика простого ускладненого речення.

Однорідні члени речення. Засоби вираження однорідності.

Однорідні і неоднорідні означення.

Узагальнюючі слова при однорідних членах речення. Пунктуація у реченнях з однорідними членами.

Речення з відокремленими другорядними членами. Умови відокремлення: синтаксичні, морфологічні, семантичні. Факультативне відокремлення. Відокремлені означення. способи їх вираження.

Відокремлені додатки. Відокремлення обставин. Пунктуація при відокремлених членах речення.

Уточнюючі звороти та слова у складі простого речення. Пунктуація при уточнюючих словах і зворотах.

Смислові функції вставних і вставлених конструкцій, їх різновиди за значенням. Пунктуація при вставних і вставлених словах, словосполученнях і реченнях.

Значення і способи вираження звертання. Місце звертання у реченні. Пунктуація при звертанні. Стилiстичні особливості звертання. Вокативне речення.

Складне речення як синтаксична одиниця. Засоби вираження зв'язку між частинами складного речення: сполучники, сполучні слова, інтонація, порядок розташування частин .

Засоби вираження синтаксичних зв'язків між частинами сурядного речення. Різновиди складносурядних речень. Пунктуація в складносурядних реченнях.

Структурні особливості складнопідрядних речень. Головна та підрядна частина складнопідрядного речення. Засоби

оформлення зв'язку між частинами складнопідрядного речення.

Структурно-семантична класифікація складнопідрядних речень. Види підрядних частин.

Складнопідрядні речення з підрядними означальними та з'ясувальними.

Складнопідрядні речення з підрядними часу, місця. Способи зв'язку між їх частинами.

Складнопідрядні речення з підрядними міри і способу дії. Способи зв'язку між їх частинами.

Складнопідрядні речення з підрядними наслідку та допусту. Способи зв'язку між їх частинами.

Складнопідрядні речення з кількома підрядними частинами різних видів. Конструкції з однорідною підрядністю, неоднорідною підрядністю, послідовною підрядністю.

Складнопідрядні речення мішаного типу /з поєднанням підрядних частин однорідної, неоднорідної й послідовної підрядності/. Пунктуація в складнопідрядних реченнях з кількома підрядними.

Складні речення з сурядністю і підрядністю. Основні різновиди складних речень з сурядністю та підрядністю. Пунктуація в реченнях з сурядністю та підрядністю.

Граматична природа і відмінності безсполучникових речень від сполучникових. Роль інтонації в безсполучникових реченнях. Типи безсполучникових речень. Їх загальна характеристика.

Безсполучникові речення з однотипними частинами, вираження в них єднальних, зіставних та інших відношень.

Безсполучникові речення з різнотипними частинами. Пунктуація в безсполучникових складних реченнях. Стилiстичне використання безсполучникових складних речень.

Складні речення з поєднанням сполучникового і безсполучникового зв'язку між частинами. Їх основні різновиди.

Період в українській мові, його синтаксичні особливості. Інтонація в періоді. Пунктуація в періоді.

Складні синтаксичні цілі. Граматичні засоби їх організації.
Абзац. Текст.

Пряма мова і слова автора. Непряма мова.

Способи заміни висловів з прямою мовою і словами автора на непряму мову.

Вільна непряма мова або невласне пряма мова. діалог.
Монолог.

Сучасна українська пунктуація, її наукові: основи. Значення пунктуаційних норм. Загальні відомості з історії пунктуації.

Система розділових знаків сучасної української мови.
Інтонація речення та пунктуація. Структура речення та пунктуація.

Використання розділових знаків із спеціальними стилістичними завданнями.

Найголовніші правила уживання розділових знаків.

Підсумкові тести для студентів ОКР «Бакалавр» з курсу «Сучасна українська мова з практикумом»

1. Вибрати правильну відповідь: Літературна мова - це:

- А) це форма української мови, яка є державною мовою літературних творів;
- Б) це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, яка обслуговує усі сфери життя суспільства;
- В) це мова всього українського народу, яка перебуває в активному використанні тільки у сфері літератури;
- Г) це мова, яка реалізується як у жаргонах та діалектах, так і в загальноновживаній лексиці.

2. Українська мова належить до:

- А) праїндоевропейської мовної сім'ї слов'янської групи словенських мов;
- Б) індоєвропейської сім'ї словенської групи східнослов'янської

підгрупи мов;

В) індоєвропейської мовної сім'ї, слов'янської групи, східнослов'янської підгрупи мов;

Г) праіндоєвропейської мовної сім'ї, слов'янської групи, східнослов'янської підгрупи мов.

3. У якому з наведених варіантів усі звуки є задньоязиковими:

А) [Л], [Р], [Д], [Ц], [В], [Й];

Б) [Б], [П], [В], [М], [Ф];

В) [Х], [К], [Г];

Г) [Г], [К], [Х], [Г];

4. У якому з наведених варіантів усі звуки є передньоязиковими:

А) [Б], [Д], [Т], [З], [С], [Ж], [Ш], [Г], [Х];

Б) [Д], [Т], [З], [С], [Ж], [Ш], [Щ], [Ц], [Ч];

В) [Д], [Т], [З], [С], [Ж], [Ш], Ц, [Ч];

Г) [Р], [Л], [Й], [М], [Н], [П], [В].

5. У якому з наведених варіантів усі звуки є сонорними:

А) [Р], [Р'], [Л], [Л'], [М], [Н], [В], [Й];

Б) [М], [Н], [В], [Ц], [Л], [Б];

В) [Б], [П], [Д], [Т], [З], [С], [Р], [Л];

Г) [Н], [М], [В], [П], [С], [Ш].

6. У якому з наведених варіантів усі звуки є фрикативними:

А) [Р], [Л], [М], [Н], [В], [Й], [ДЖ], [Ч];

Б) [В], [Ф], [З], [С], [Щ], [Ш];

В) [М], [Р], [Л], [С], [Ц], [ДЗ], [Б], [П], [К];

Г) [В], [Г], [Й], [С], [З], [Ш], [С'], [З'].

7. У якому з наведених варіантів усі звуки є шиплячими:

А) [Ж], [Ч], [Ш], [ДЖ], [Щ];

Б) [ДЖ], [Ж], [Ш], [Ч];

В) [Ж], [Ч], [ДЖ], [ДЗ], [Ф];

Г) [Ш],[Щ],[ДЖ],[С],[З].

8. У якому з наведених варіантів усі звуки є дзвінкими:

А) [Б],[Д],[З],[Ж],[ДЖ];

Б) [Б],[З],[Ж],[Р],[Л],[Н];

В) [Д],[Т],[З],[С],[М],[Л],[Н];

Г) [Б],[Д],[З],[Ж],[ДЖ],[Р],[Л],[Н].

9. У якому з наведених варіантів усі звуки є глухими:

А) [П],[Т],[Щ],[Ш];

Б) [Т],[С],[Л],[Н],[Ш];

В) [Л],[Н],[Ц],[ДЗ],[С],[Ш],[В],[Й],[П];

Г) [П],[Т],[С],[Ш],[Ц],[Ф].

10. У якому з наведених варіантів усі звуки є свистячими:

А) [ДЗ],[Ц],[С],[З],[Ф];

Б) [Р],[Л],[Ж],[Ш],[М];

В) [ДЗ],[ДЗ'],[Ц],[Ц'],[С],[С'];

Г) [ДЗ],[ДЖ],[Ц],[Ц'],[С],[С'].

11. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулася асиміляція, відбита на письмі:

А) розчервоніть, верблюд, лампочка, пташка;

Б) спитати, покоління, Гандзя, скинути;

В) навмання, сказати, смієшся, добре;

Г) двері, у бочці, здирати, сметься.

12. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулася регресивна асиміляція:

А) анекдот, просьба, сказати, розжувати, будні;

Б) бджола, спасти, сфабрикувати, дочці;

В) розставити, роздати, спустити, розшарітися;

Г) розжиріти, слива, стати, рушниця.

13. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулася прогресивна асиміляція:

- А) Гандзя, весілля, бджілка, насіння;
- Б) розшарування, розташування, розшумітися, хто;
- В) дозвілля, розширити, розшарування, бджола;
- Г) плаття, гілля, бадилля, дитинча.

14. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулося спрощення приголосних, не відбите на письмі:

- А) аванпостний, шістнадцять, фашистський, щасливий, тижневик;
- Б) дванадцять, контрастний, баластний, власний;
- В) захисник, масний, м'ясний, власний, пристрасний.
- Г) контрастний, студентський, парламентський, індивідуалістський, журналістський;

15. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулася асиміляція оглушення:

- А) легкий, спитати, вогко, сфабрикований, скинути;
- Б) сказати, роздавати, розширити, анекдот;
- В) прохання, сфотографувати, змазати, зшити;
- Г) розчистити, зливати, ставати, сказати.

16. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулася асиміляція одзвінчення:

- А) розжувати, розширити, сівба, сфотографувати;
- Б) просьба, бджола, вокзал, анекдот, боротьба;
- В) кігті, плахта, здавати, підставити;
- Г) боротьба, сівба, анекдот, сказати.

17. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулася асиміляція за м'якістю:

- А) самобутній, будні, свято, сотня, сніг;
- Б) сніжний, світло, щодня, просьба;

- В) боротьба, найменування, пальці, лялька;
- Г) сотня, судді, мальви, кінчик.

18. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулася асиміляція за способом творення:

- А) розшумітися, зілля, рілля, святковий;
- Б) розшарування, безжально, каміння, розжарений, безжурність;
- В) сніжний, дорожній, дорожчий, безжурний;
- Г) безстрашний, спочити, розжувати, розжарення.

19. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулася суміжна дисиміляція:

- А) хто, верблюд, лицар, розставити;
- Б) красти, сердешний, рушниця, хтось;
- В) горішній, торішній, сердешний, порушник;
- Г) черепашка, рушник, рулити, срібло.

20. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулося спрощення приголосних, відбите на письмі:

- А) власний, розбризкати, струснути, одинадцять, стиснути;
- Б) бризнути, чесний, гончарик, міський, корисний;
- В) брязнути, свиснути, шістнадцять, пестливий;
- Г) сонце, щасливий, радісний, добрий.

21. У якому з наведених варіантів в усіх словах відбулися найдавніші чергування голосних фонем:

- А) мести-замігати, сісти-сяду, садок-садка, земля-землі;
- Б) брести-бродити, летіти-лігати, горіти-згарище, стояти-стати;
- В) плести-заплітати, умирати-умерти, знайти-знаходити, сотня – сотень;
- Г) багатіти-багач, грудень-грудня, вибирати-вибрати.

22. У якому з наведених варіантів для всіх слів характерне чергування /o/, /e/ з /i/:

- А) волога, дорога, сон, день;
- Б) пень, велетень, воли, очі;
- В) гора, возик, печі, речі;
- Г) соловей, печера, пекти, морок.

23. У якому з наведених варіантів для всіх слів характерне чергування /o/, /e/ з нулем звука:

- А) сон, пень, день, садок;
- Б) молі, долі, велетень, текти;
- В) беру, замести, нога, каменя;
- Г) жмурити, брова, нога, пшоно.

24. У якому з наведених варіантів для всіх слів характерне чергування /o/, /e/ з /i/:

- А) молі, беру, велетень, лежень;
- Б) брови, нога, текти, промені;
- В) перець, мелений, зберемо, студент;
- Г) коні, долоні, ноги, сосна.

25. У якому з наведених варіантів для всіх слів характерне чергування /и/ з /o/ у групах РИ ЛІ //РО, ЛО:

- А) лишати, рибалити, бриніти, крижаний;
- Б) дрижати, здирати, умирати, червень;
- В) бренькати, деру, дригати, брикати;
- Г) чорнобривий, кривавий, кришити, глитати.

26. У якому з наведених варіантів подані слова, що є винятками з чергування /o/, /e/ з /i/:

- А) учитель, кілок, морозний, кишень;
- Б) кінь, свекор, бойовий, ганок;
- В) лікоть, зберемо, біль, кишень;
- Г) долоня, молодий, овес, доми.

27. У якому з наведених варіантів для всіх слів характерне

чергування /г/ // /ж/, /к/ // /ч/, /х/ // /ш/ (перша палаталізація):

- А) ручка, праця, бачок, сачок;
- Б) кочерга, футбол, зайчик, ослінчик;
- В) пекти, допомога, став, виїзд;
- Г) крига, свекруха, муха, око.

28. У якому з наведених варіантів для всіх слів характерне чергування /г/ // /з'/, /к/ // /ц'/, /х/ // /с'/ (друга палаталізація):

- А) допомога, свекруха, рука, кулак;
- Б) друг, став, плакати, мука;
- В) берег, плакса, рукав, стріха;
- Г) горох, око, ніс, знак.

29. У якому з наведених варіантів для всіх слів характерне чергування передньоязикових приголосних фонем з j:

- А) мучитись, коптити, графити, казати;
- Б) плавити, ловити, полити, полоти;
- В) садити, сідати, ломити, значити;
- Г) їздити, казати, мастити, трусити.

30. У якому з наведених варіантів для всіх слів характерне чергування губних приголосних фонем з j:

- А) летіти, палити, платити, крутити;
- Б) ловити, графити, топив, любити;
- В) топити, ловити, ломити, крутити;
- Г) попити, кропити, трусити, дихати.

31. У якому з наведених варіантів всі слова дійсно пишуться з префіксом з-:

- А) жувати, зшити, зрадити, зпасувати;
- Б) здати, зроблений, зшитий, зволожити, зцілити;
- В) зкасувати, збідніти, здерти, зважувати, зтверджувати;
- Г) здружитися, збудити, зходити, зтягувати.

32. У якому з наведених варіантів всі слова пишуться з префіксом с-:

- А) спалити, стопити, скасувати, сказати, скерувати;
- Б) ссадити, ссипати, стримати, стати;
- В) сцілити, сфабрикувати, сшити, сшарувати;
- Г) ссунути, ссадити, стиснути, счистити, сшумувати.

33. У якому з наведених варіантів усі слова написані правильно:

- А) Організація об'єднаних націй, вінницькі вулиці, декларація прав людини, національний банк України;
- Б) газета «Літературна Україна», нобелівська премія, президент академії наук, товариство «Просвіта»;
- В) симоненкові рядки, державна премія імені Тараса Шевченка, Молочний шлях;
- Г) лауреат Державної премії, Нестор Літописець, сузір'я Великого Пса, Президент України;

34. У якому з наведених варіантів всі слова пишуться з префіксом пре-:

- А) преосвященство, прекомічний, преглушений;
- Б) премудрий, предобрий, премилый, прекрасний;
- В) прекутий, прекритий, препрошений, препишний;
- Г) предивний, пребитий, примружений.

35. У якому з наведених варіантів усі слова написані правильно:

- А) безсильний, розкладання, спихнути, зшити;
- Б) бессовісний, розкладачка, спалювати, прірва;
- В) росшарування, бессимптомний, здавати, розробити;
- Г) жувати, росставляти, сшити, схопити.

36. У якому з наведених варіантів усі слова написані правильно:

- А) роздавити, червяк, морквяний, свято;
- Б) тьм'яний, без'язикий, п'єдестал, девятьсот;
- В) розфарбувати, п'єдестал, роз'яснення, черв'як;

Г) шіссот, пядесять, п'єдистал, зв'язати.

37. У якому з наведених варіантів усі слова написані правильно:

- А) надвечіря, бурян, буряк, подвір'ячко;
- Б) Святослав, спяніти, п'ятиповерховий, возеднання;
- В) ад'ютант, мавпячий, між'ярусний, ін'єкція;
- Г) возз'єднання, без'ідейний, п'ятсот, п'ятачок.

38. У якому з наведених варіантів усі слова написані правильно:

- А) зигзаг, тріумф, денамо, митрополит;
- Б) дисципліна, дисбактеріоз, мозаїка, преамбула;
- В) дициметр, льється, Бразилія, дезінфекція;
- Г) децеметр, децибел, деректор, енциклопедія.

39. У якому з наведених варіантів у написанні слів допущено помилки:

- А) інфразвук, варіант, Флорида, абітурієнт, бюрократ,
- Б) акція; абрєвіатура, шістсот, бюст, бінокль, вольєр, акумулятор;
- В) вимпел, дипломат, цистерна, белетристика, депозит, курйозний;
- Г) лібрето, вілла, іміграція, диплом, п'єдестал, Скандинавія;

40. У якому з наведених варіантів у написанні слів допущено помилки:

- А) прем'єр-міністр, унтер-офіцер, пів-Києва, світловолодікарня, все-таки, металопрокат;
- Б) спільнослов'янський, екс-президент, маловживаний, вдосвіта, по-київськи, зелено-жовтий;
- В) пів-Європи, напіваавтомат, пів'яблука, триповерховий, віце-прем'єр, генерал-полковник;
- Г) абикуди, тимчасовий, іван-чай, праїндоевропейський, як-небудь, мовностильовий.

41. У якому з наведених варіантів усі слова є синонімами :

- А) сміливий, відважний, героїчний;
- Б) безкоштовний, безплатний, беззатратний, безфінансовий;
- В) багатий, багатючий, багатенький;
- Г) бідний, жебрак, благий, сердешний.

42. У якому з наведених варіантів слова не синонімічні :

- А) подвійний, бінарний, двійний;
- Б) погано, негоже, кепсько, незугарно, зле;
- В) плакати, скиглити, хлипати, рюмсати, хникати;
- Г) подарунок, дар, підношення, презент, подача, гостинець;

43. У якому з наведених варіантів усі слова можуть утворювати антонімічні пари:

- А) великий, живий, килим, худнути;
- Б) веселий, працьовитий, будувати, дружба;
- В) тремтіти, гаснути, півтора, будинок;
- Г) працелюбний, останній, живий, мій.

44. У якому з наведених варіантів усі слова є лексичними омонімами:

- А) байка, стан, міна, здаватися; ліра,
- Б) перенісся, ніж, удар;
- В) фінка, білок, став, грим;
- Г) зважити, дуло, дорогою, пас.

45. У якому з наведених варіантів усі слова є омоформами:

- А) насип, діти, білок, мати, три;
- Б) хлоп, ферма, ударник, слід;
- В) плач, три, мило, став, пас;
- Г) грим, ворон, заставити, боронити, нота.

46. У якому з наведених варіантів усі слова є омографами:

- А) прийми, передавати, глава, розплющувати;
- Б) насип, білок, приклад, дорога, замок;
- В) перловий, посів, засипати, дорога, кілька;
- Г) ворон, здаватися, вити, доля, на березі.

47. У якому з наведених варіантів усі слова запозичені :

- А) нуль, кавун, мрійник, тисяча, йти;
- Б) метод, веселка, повінь, прерія, імпічмент;
- В) діалект, велюр, атом, акція, джокер, танк;
- Г) інспекція, аудиторія, таксі, ампула, хвилина.

48. У якому з наведених варіантів усі слова належать до власне української лексики :

- А) хурделиця, мрійник, ера, гуркотіти, борщ;
- Б) вареники, книш, вариво, печиво, печеня, бутерброд, ковбаса;
- В) натхнення, мрія, дружина, діалог, серце, фея;
- Г) линути, комора, веселка, спатоньки, хлопчик, дитинча.

49. У якому з наведених варіантів усі слова запозичені з англійської мови:

- А) танкер, дилер, лендровер, дипломат, флейта;
- Б) джем, танк, мітинг, імпічмент, брокер;
- В) драйв, таксі, бостон, фізика, дивертисмент;
- Г) попурі, еврика, страждущий, мюзик-хол, піаніно.

50. У якому з наведених варіантів є слова, що не можуть утворювати антонімічні пари:

- А) кривий, старий, ворог, важкий;
- Б) світлий, швидко, будувати, любити, давати;
- В) живий, мудрий, великий, дерев'яний, голосний, прямий;
- Г) активний, красивий, зло, дружба, кричати.

2. Морфема – це

- А) найменша значуща частина речення;

- Б) значуща частина речення, що виражає смислові відношення між словами;
- В) найменша значуща частина слова;
- Г) значуща частина слова, що має лексичне значення.

52. Значуща частина слова, що стоїть перед коренем і служить для творення нових слів чи нових форм – це:

- А) префікс;
- Б) постфікс;
- В) інтерфікс;
- Г) флексія.

53. Слово, що служить базою для утворення іншого, називається

- А) твірним;
- Б) значущим;
- В) основним;
- Г) дериватологічним.

54. Позначте рядок, у якому всі слова мають таку будову: префікс+корінь+закінчення:

- А) відхід, перепад, прамова, прокат, підгір'я;
- Б) проділ, пречистий, чимало, позолота, посвята;
- В) розгром, запуск, поголів'я, премило, поклик;
- Г) позов, заряд, забагато, завіса, претихий;

55. Позначте рядок, у якому всі слова утворено безафіксним способом:

- А) накип, рудокоп, відріз, випас, виклик;
- Б) викуп, догляд, наділ, наказ, ходак;
- В) випад, дослід, хрипун, доказ, наклад;
- Г) укол, укус, улов, визиск, наказ, навар.

56. Позначте рядок, у якому всі слова утворено префіксально-

суфіксальним способом:

- А) по-французьки, беззаконний, антинародний, безвольний, пристінок;
- Б) припічок, бездушний, підніжка, затінок, по-дружньому;
- В) по-перше, доцільний, багатослівний, нахлібник, обніжок;
- Г) удруге, по-нашому, пролісок, негуманний, настільний.

57. Позначте рядок, у якому всі слова мають нульове закінчення

- А) хід, піч, студент, сніг;
- Б) весело, живучи, писати, жваво;
- В) весна, радість, перехід, веселка;
- Г) килим, дорога, будинок, затінок.

58. Усі слова утворені лексико-синтаксичним способом у рядку:

- А) високоповажний, вісімсот, широковідомий, плащ-палатка;
- Б) військовий, черговий, ультрамодний, перекотипале;
- В) полонений, наречений, добраніч, облвно;
- Г) УТН, туди-сюди, всюдихід, перекопати.

59. Визначте, яким способом у словосполученнях сільські **півні** та село **Півні** утворилися однозвучні слова:

- А) лексико-синтаксичний;
- Б) морфолого-синтаксичний;
- В) лексико-семантичний;
- Г) морфологічний.

60. У реченні «**Наречена** сиділа сумна» виділене слово утворилося:

- А) лексико-семантичним способом;
- Б) лексико-синтаксичним способом;
- В) морфологічним способом;
- Г) морфолого-синтаксичним способом.

61. Позначте рядок, в якому всі іменники належать до жіночого роду:

- А) Марія, тема, біль, путь;
- Б) синиця, Микола, повінь, перемога;
- В) трава, сіль, мати, паморозь;
- Г) тінь, зброя, гайдамака, собака.

62. Позначте рядок, в якому всі іменники належать до одного роду:

- А) музей, аташе, полин, Борнео, кенгуру;
- Б) кредо, ревью, кольрабі, маестро, міс;
- В) кужіль, родео, салями, Нікарагуа, По;
- Г) насип, мсьє, трюмо, портьє, Онтаріо.

63. Позначте рядок, в якому слово не вживається в однині:

- А) рукавиці;
- Б) вечорниці;
- В) вікна;
- Г) ніздрі.

64. Позначте рядок, в якому всі іменники належать до однієї відміни:

- А) суддя, рілля, ідилія, зайчєня, день;
- Б) селище, згарище, узвишшя, мати, стіл;
- В) мелодія, Софія, сирота, Микита, дорога;
- Г) суміш, шторм, квартал, піч, біль.

65. Позначте рядок, у якому всі іменники належать до четвертої відміни:

- А) пташеня, сотня, зайченятко, дівчинка, хлоп'я;
- Б) качєня, лоша, совєнятко, дівча, зайченятко;
- В) хижа, суша, ратуша, паша, душа;
- Г) ім'я, качєня, дівча, кошєня, зайчєня.

66. Позначте рядок, у якому всі іменники належать до спільного роду:

- А) синиця, суддя, кішка, сирота;
- Б) приблуда, причепа, нахаба, тудяга;
- В) воєвода, примара, базіка, сновида;
- Г) крикуха, задирака, повитуха, капризуля.

67. Позначте рядок, в якому прикметник інший за розрядом:

- А) дерев'яна ложка;
- Б) солом'яна стріха;
- В) залізні двері;
- Г) скляні очі.

68. Позначте рядок, в якому всі прикметники, які перейшли у розряд якісних:

- А) мишача нора, заяча шуба, риба'ячий жир;
- Б) дерев'яні двері, скляний посуд, шовкова сукня;
- В) кавове пальто, малиновий джем, яблучне повидло;
- Г) мишача душа, заячий характер, малиновий шарф.

69. Позначте рядок, в якому всі слова – прикметники:

- А) веселий, лагідний, міцний, сумний;
- Б) позолочений, мідний, мій, радісний;
- В) невдалий, безвідмовний, їхній, печений;
- Г) розказаний, зшитий, розбитий, вимитий.

70. Виділіть неправильно утворений ступінь порівняння прикметника:

- А) кращий результат;
- Б) солодкіша ягода;
- В) відвертіше зізнання;
- Г) найближча дорога.

71. Знайдіть прикметник, від якого не можна утворити ступені порівняння:

- А) премудрий;
- Б) хоробрий;
- В) розумний;
- Г) гарний.

72. Позначте рядок, у якому всі прикметники належать до твердої групи:

- А) осіння погода, літня спека, зимові канікули;
- Б) цікаві вистави, веселі діти, сині чоботи;
- В) чорні брови, добрі люди, зелені очі;
- Г) високі гори, глибокі озера, стародавні традиції.

73. Позначте рядок, у якому всі прикметники належать до м'якої групи:

- А) цікаві люди, розумні студенти, смутні часи;
- Б) внутрішні голоси, мудрі розмови, марні сподівання;
- В) лагідні руки, нічні голоси, світлі спогади;
- Г) вранішні роси, стародавні країни, літні дні.

74. Позначте рядок, у якому всі прикметники належать до якісних:

- А) веселий день, щасливий сміх, вдалий жарт;
- Б) стара липа, продуктовий магазин, вродлива дівчина;
- В) теплий дощ, вірний хлопець, телячий язик;
- Г) лисячий характер, скляні двері, тротуарна плитка.

75. Позначте рядок, в якому всі прикметники належать до відносних:

- А) тиха розмова, спритний учень, снігова завія;
- Б) материнська ласка, далека зоря, сміливий вчинок;
- В) вечірнє сонце, вершкове морозиво, вранішня роса;
- Г) повне відро, кам'яний схил, затишна квартира.

76. Позначте рядок, у якому всі прикметники належать до присвійних:

- А) левеняткові вушка, дідусева сорочка, доньчина стрічка;
- Б) Нобелівська премія, степова трава, заяча нора;
- В) солов'їний спів, пташине гніздо, молодецькі забави;
- Г) вовчий апетит, голодний студент, батьківські збори.

77. Позначте рядок з числівником:

- А) кількаразовий
- Б) півтора
- В) тричі
- Г) трирядковий

78. Позначте рядок, у якому всі числівники належать до кількісних:

- А) двадцять другий, п'ятеро, сім, вісімнадцять
- Б) один, перший, третій, одинадцятий
- В) п'ять, двоє, кільканадцять, двадцять шість
- Г) чотири, сто, двадцять третій, четверо

79. Позначте рядок, у якому неправильно написано відмінкові форми числівників:

- А) одній п'ятій, двадцятьома, дев'ятистам, п'ятисот;
- Б) триста двадцять сьомого, восьми, одному, десятиох;
- В) сьоми, двадцятих, п'ятимастами, трьох цілих п'ятьох сьомим;
- Г) три цілих п'ять сьомих, двом, дев'яносто дев'ятому, чотрьомстам.

80. Визначте, де неправильно поєднано числівник з іменником:

- А) чотири місяця;
- Б) два рази;

- В) п'ять кілограмів;
- Г) сім днів.

81. Визначте, де неправильно записано числівники:

- А) п'ятдесят, тридцять чотири, одинадцять, сьомий;
- Б) третій, сімдесят, потроїти, двісті;
- В) четвертий, п'ятеро, шістсот, одинадцять;
- Г) шістдесят, кілька надцять, по-двоїти, шість сотий.

82. Позначити неправильно утворену відмінкову форму числівника:

- А) сіма;
- Б) сьомастами;
- В) (на) трьохстах;
- Г) двохсот сорока.

83. Позначте речення, що потребує редагування:

- А) Лихо трапилося з одним туристом;
- Б) Його премійовано п'ятьмастами гривнями;
- В) Збори розпочнуться о сімнадцятій годині;
- Г) На складі бракувало півтораста кілограм борошна.

84. Позначте рядок, в якому всі слова займенники:

- А) мій, їхній, сам, твій;
- Б) добрий, твій, самотійний, я;
- В) він, ми, вони, багато, кілька;
- Г) де, куди, звідки, там.

85. Позначте рядок, у якому всі займенники є особовими:

- А) твого, тобі, вам, свого;
- Б) їхній, ваш, нашого, мого;
- В) декого, дечому, якого, ні для кого;
- Г) нас, мене, вами, ним.

86. Позначте рядок, у якому всі займенники є присвійними:

- А) наш, його, якийсь, цей;
- Б) мій, стільки, хтозна-чий, мене;
- В) мій, свій, їхній, твій;
- Г) такий, весь, всякий, той.

87. Усі займенники слід писати через дефіс у рядку:

- А) казна/скільки, аби/кому, де/хто;
- Б) де/що, ні/хто, де/котрий;
- В) де/котрий, казна/що, аби/де;
- Г) чому/небудь, хто/небудь, казна/що.

88. Позначте рядок, у якому всі займенники належать до одного розряду:

- А) хтось, щось, десь, ніхто;
- Б) мій, твій, мене, тобі;
- В) якась, будь-хто, абихто, що-небудь;
- Г) нічий, їхній, такий, твій.

89. Усі дієслова належать до особових форм у рядку:

- А) йти, прочитаєш, писати, визначають;
- Б) працюють, кохає, очікуєш, вірять;
- В) поталанило, морозить, буває, розповідають;
- Г) співай, вір, світає, малювати.

90. Позначте рядок, у якому всі дієслова належать до першої дієвідміни:

- А) друкувати, нюхати, копати, витратити;
- Б) перевіряти, перемагати, перескочити, переходити;
- В) дарувати, питати, веселитися, запрошувати;
- Г) вигадувати, роздумувати, сидіти, брати.

91. Позначте рядок, у якому всі слова належать до другої дієвідміни:

- А) ходити, тікати, ткати, милуватися;
- Б) вичікувати, пропонувати, брехати, стояти;
- В) носити, спати, крутити, боронити;
- Г) думати, чути, кричати, зізнаватися.

92. Умовний спосіб у значенні наказового вжито у реченні:

- А) Хотіла б я піснею стати;
- Б) Я так і не зрозуміла нічого;
- В) Нехай вони працюють до вечора;
- Г) Чи не встав би ти, небоже?

93. Позначте рядок, в якому є зайве дієслово:

- А) сподіватися, хотіти, щастити, копати;
- Б) мили, працювала, йшли, кохали;
- В) працював, хотіла, вірили, знають;
- Г) смієшся, хочеш, знаєш, купуєш.

94. Позначте рядок, у якому немає зайвого дієслова:

- А) читай, купив би, нехай вірить, малює;
- Б) пиши, працюйте, співай, співаймо;
- В) сподіваюсь, згадати, нехай малює, визначся;
- Г) пишуть, знають, сидять, співав би.

95. Усі дієслова безособові в рядку:

- А) бракує, поталанило, зросла б, вірили;
- Б) щастить, знає, кричить, хоче;
- В) пахне, ріже, перекладає, світає;
- Г) спиться, вечоріє, сниться, дощить.

96. Позначте рядок, у якому всі дієслова є дієприкметниками:

- А) посивілий, підбитий, порослий, здійснений;
- Б) запрошений, обсаджений, притихлий, військовий;
- В) заборонений, замкнутий, здоровенний, похилий;

Г) зроблений, сказаний, визначений, корисний.

97. Знайдіть помилку:

- А) посивілий;
- Б) розвинутий;
- В) змарнівший;
- Г) достиглий.

98. Позначте рядок, у якому дієприкметник не відповідає інфінітиву:

- А) нагородити – нагороджений;
- Б) зрізати – зрізаний;
- В) розквітнути – розквітлий;
- Г) зеленіти – позеленілий.

99. Позначте рядок, у якому дієприслівник не відповідає інфінітиву:

- А) привітатися – вітаючись;
- Б) змагатися – змагаючись;
- В) мружити – мружачись;
- Г) стати – стаючи.

100. Позначте рядок, у якому дієслова написані з помилками:

- А) кажимо, пішов таки, хочать, стежуть;
- Б) кричите, виростять, біжать, ріжмо;
- В) мружити, хочете, плисти, сядьте;
- Г) плисти, косите, колишеш, виростять.

101. Позначте рядок, у якому іменники написані з помилками:

- А) півкрок, пів'яблука, лікар-офтальмолог, людино-день;
- Б) чарзілля, мініспідниця, жарптиця, пів-огірка;
- В) роликопідшипники, лісосплав, пів'юрти, пів-Вінниці;
- Г) норд-ост, напівморок, Лисичка-Сестричка, льон-кучерявець.

102. Позначте рядок, у якому прикметники написані з помилками:

- А) лісо-степовий, сільсько-господарський, ново-винайдений, дизельмоторний;
- Б) працелюбний, дев'яностолітній, п'ятилінійний, історико-філологічний;
- В) блакитно-синій, чорноземний, давньонімецький, сімсотрічний;
- Г) вічнозелений, віце-губернаторський, блакитноокий, стовідсотковий;

103. У котрому рядку всі слова – прислівники?

- А) уп'яте, весело, навмання;
- Б) у п'яте, веселе, миттю;
- В) п'ятірка, веселить, голірuch;
- Г) п'ятірко, веселенько, веселеньке.

104. У котрому рядку перелічено всі розряди прислівників за значенням?

- А) означальні, обставинні, кількісні;
- Б) означальні, обставинні, модальні, предикативні;
- В) означено-особові, неозначено-особові, безособові;
- Г) прості, складені.

105. Які прислівники виконують роль головного члена односкладного безособового речення?

- А) означальні прислівники;
- Б) обставинні прислівники;
- В) предикативні прислівники;
- Г) якісні прислівники.

106. Яка самостійна частина мови є незмінюваною?

- А) прикметник;

- Б) дієслово;
- В) числівник;
- Г) прислівник.

107. Які з прислівників не виконують жодної синтаксичної ролі у реченні і є вставними словами?

- А) предикативні прислівники;
- Б) модальні прислівники;
- В) означальні прислівники;
- Г) обставинні прислівники.

108. Яке твердження стосується прийменника?

- А) поєднує однорідні члени речення;
- Б) оформляє залежність одного повнозначного слова від іншого;
- В) виконує словотворчу функцію;
- Г) надає висловленню додаткової семантики.

109. У котрому рядку всі слова належать до службових частин мови?

- А) заради, ку-ку, ані, лишень, про те;
- Б) няв, з-поміж, чи не, аби, хто;
- В) наче, бодай, але, щоб, з-під;
- Г) з-поза, тому що, приблизно, авжеж, навколішки.

110. У котрому рядку всі слова належать до службових частин мови?

- А) окрім, заради, хоч, хіба, невже;
- Б) самий, незважаючи на, ради, чи... чи, і;
- В) крім, для, щоб, але, чийсь;
- Г) опріч, задля, щось, або, через те що.

111. У котрому рядку всі слова належать до службових частин мови?

- А) хоч, ледве не, уже, з-за, ледве-ледве;
- Б) як же, щоб, нібито, хай, ніхто;
- В) мов, як, крім, задля, але;
- Г) хіба, як-от, ні від кого, наче, колись-то.

112. У котрому рядку всі прийменники пишуться разом?

- А) по /між, згідно /з, під/час, в/продовж, з/поміж;
- Б) незалежно /від, на/перед, з/під, за/ради, з /за;
- В) за /для, відповідно /до, о/крім, по /за, з/метою;
- Г) в/наслідок, до/вкола, в/здовж, на/вколо, що/до.

113. У котрому рядку допущено помилку в правописі прийменників?

- А) внаслідок, з-перед, з-поза, з-поміж, заради;
- Б) поміж, окрім, навкруги, поруч з, із-за;
- В) з-посеред, з-над, у зв'язку з, за винятком, з-попід;
- Г) не зважаючи на, з метою, задля, посеред, з-поміж.

114. Яке твердження стосується сполучника?

- А) поєднує однорідні члени речення та частини складного речення;
- Б) оформляє залежність одного повнозначного слова від іншого;
- В) виконує словотворчу і формотворчу функції;
- Г) надає висловленню додаткової семантики.

115. Яке твердження стосується частки?

- А) оформляє залежність одного повнозначного слова від іншого;
- Б) поєднує частини складного речення;
- В) виконує словотворчу, формотворчу та комунікативну функції;
- Г) поєднує однорідні члени речення.

116. У котрому рядку всі сполучники порівняльні?
- А) немовби, що, наче, хоч, неначе;
 - Б) начебто, мов, немов, ніби, нібито;
 - В) як, ледве, мов, наче, аби;
 - Г) як, мов, оскільки, а, тому що.
117. У котрому рядку всі сполучники сурядні?
- А) якщо, якби, щоб, неначе, для того щоб;
 - Б) проте, але, то-то, не тільки...а й, не так...як;
 - В) нібито, як, і, зате, ще й, дарма що;
 - Г) для того щоб, бо, однак, неначе, чи...чи.
118. У котрому рядку всі сполучники підрядні?
- А) якщо, якби, однак, неначе;
 - Б) нібито, як, і, зате;
 - В) для того щоб, а, бо, також;
 - Г) тому що, як, щоб, аби.
119. У котрому рядку всі прийменники пишуться через дефіс?
- А) із /за, з/під, з/попід, з/поміж, з/посеред;
 - Б) з/поза, з/за, по /при, за/для, за /ради;
 - В) в/продовж, що/до, з /за, з/поміж, по/серед;
 - Г) згідно/з, з/понад, з/над, по/серед, із /за.
120. У котрому рядку допущено помилки в правописі прийменників?
- А) з-попід, з-за, незважаючи на, заради, попід;
 - Б) у продовж, навпроти, задля, з метою, за винятком;
 - В) з-посеред, з-поза, з-поміж, посеред, поміж;
 - Г) вздовж, з-над, навколо, побіля, із-за.
121. У котрому рядку всі частки у складі інших слів пишуться через дефіс?
- А) таки /зробили, вдарили/ж/таки, якимсь/то, коли /небудь;
 - Б) нарвали/б, наче/б, так/то, будь/як, те/ж;

- В) такі/то, як/от, скиньте/но, розповідай/бо, взяв/таки;
- Г) саме/це, навряд/чи, колись/то, та/й, аби /хто.

122. У котрому рядку всі слова — частки?

- А) чи, ніби, нехай, лишень, справді;
- Б) і, в, не, ні, ані;
- В) з, чи не, хай, мовляв, з-понад;
- Г) із-за, щоб, що, мовби, а.

123. У котрому рядку всі слова з часткою **не** пишуться окремо?

- А) не/веселий, не/мовля, не/мов, не /мовчати, не /можна;
- Б) не /міг, не /має, не /зчутися, не /щастя, не/один;
- В) не /дбалий, не/абияк, не/гайно, не/вірив, не /наче;
- Г) не/треба, не/той, не /читаючи, не/виправлена учнем помилка.

124. У котрому рядку всі слова вигуки?

- А) ой, геть, б, нехай, бодай;
- Б) алло, цабе, фе, ой, марш;
- В) би, хай, ой, годі, або;
- Г) прощайте, ех, нехай, перепрошую, хоча.

125. У котрому рядку всі поєднання слів є синтаксичними словосполученнями?

- А) зелений гай, струмок бринить, Чорне море;
- Б) кам'яне вугілля, ясен місяць, нехай поміркує;
- В) писати ручкою, вставати зранку, маленька дівчинка;
- Г) сумно посміхатися, наживати п'ятами, малює тушшю.

126. У котрому рядку всі поєднання слів є синтаксичними словосполученнями?

- А) відкрити таємницю, думати вголос, малювати фарбами;
- Б) розповідати історію, неохоче вітається, зробити б;
- В) гарний день, біля озера, рання зима;

Г) я думаю, навпроти дому, крокодилячі сльози.

127. У котрому рядку всі словосполучення утворені граматичним зв'язком узгодження?

- А) смілива людина, творчий доробок, новий підхід;
- Б) давня земля, душа народу, високе небо;
- В) наш дух, материнська любов, розірвати пута;
- Г) рідне небо, барви веселки, написано чітко.

128. У котрому рядку всі словосполучення утворені граматичним зв'язком керування?

- А) щиро любити, часи перетворень, цвіт яблуні;
- Б) забезпечити захист, чекаємо в гості, червоний від морозу;
- В) українська мова, вітер з моря, кожен з нас;
- Г) високо над головою, мелодійна пісня, досить повільно.

129. У котрому рядку всі словосполучення утворені граматичним зв'язком прилягання?

- А) подарунок сестрі, розмова з матір'ю, зелен клен;
- Б) шестеро синів, високі осокори, столітні дуби;
- В) працювати натхненно, дуже мила, задумуюся часто;
- Г) його життя, духмяний хліб, широкополі степи.

130. У котрому рядку всі словосполучення прості за будовою?

- А) дехто з учнів, шум річки, мої улюблені квіти;
- Б) далеко від рідного дому, книга товариша, зупинитися серед залу;
- В) дівча з блакитними очима, надто сміливий юнак, віра в перемогу;
- Г) читати з натхненням, материнська любов, поїхати на Далекий Схід.

131. У котрому рядку всі словосполучення складні за будовою?

- А) давати пораду дітям, захоплено читати книгу, талановитий поет Грузії;
- Б) допустити помилку в диктанті, на честь ювілею, виступ з доповіддю на конференції;
- В) більш досвідчений спеціаліст, дівчина з русою косою, потрібний для людей;
- Г) нова сукня із шовку, твори Івана Франка, мрія про щастя.

132. У котрому рядку всі речення односкладні?

- А) Працю вчителя ні з чим не можна порівняти. Поважаймо кожна мить. Ясна ніч;
- Б) Я шукаю в людях лиш хороше. Іду на роботу з натхненням. Сміх лікує;
- В) Без психології нема й педагогіки. Забіліли сніги. Решетом воду не носять;
- Г) Пахло талим снігом. Соломії пощастило. Удосвіта росами плачуть зорі.

133. У котрому рядку всі речення двоскладні?

- А) Цвітуть барвінком сині небеса. З ніжним словом поспіши.
- Б) Хто правду розповість? Надвечір'я тихе.
- В) Про що шепочуть кедри вікові? Січень. Біло.
- Г) Сонячний день пахне нагрітою липою. На тебе схожі всі мадонни світу.

134. У котрому рядку всі речення поширені?

- А) Грає флейта. Сходить сонце. Прийшов, побачив, переміг.
- Б) Лінивий плюскіт хвиль. Тут вічна тиша. Тут вічність має слово.
- В) Цвітуть сади під небесами. Сади цвітуть. Навколо пахне цвітом.
- Г) Книга – моє найбільше захоплення. Двоє вершників з'явилися.

135. У котрому рядку всі речення непоширені?

- А) Степ – як море. Тільки літа дають нам рівновагу і байдужість.
- Б) Підковами клепали коні путь. Біляста туча небо полонила.
- В) Андрій слухав і мовчав. Дитинство дивується. Молодість обурюється.
- Г) Очі – тернини. Бреду ранковим лісом.

136. Вкажіть тип присудка у реченні «Мить чекання здається вічністю»

- А) простий дієслівний;
- Б) складений іменний;
- В) складений дієслівний;
- Г) ускладнений простий дієслівний.

137. Вкажіть тип присудка у реченні «Люди повинні хоча б зрідка дивитися на зорі»

- А) складений дієслівний;
- Б) складений іменний;
- В) простий дієслівний;
- Г) комбінований.

138. Вкажіть тип присудка у реченні «Отари сірих хмар лежать незрушно й сонно»

- А) складений іменний;
- Б) складений дієслівний;
- В) ускладнений простий дієслівний;
- Г) простий дієслівний.

139. Вкажіть, яку синтаксичну роль виконує виділене слово у реченні «Що може бути прекраснішим за **усміх** дитини?»

- А) прямий додаток;
- Б) непрямий додаток;
- В) підмет;

Г) обставина.

140. Вкажіть, яку синтаксичну роль виконує виділене слово у реченні «Сади **починали цвісти** рясним п'янким цвітом»

- А) присудок складений дієслівний;
- Б) присудок складений іменний;
- В) присудок простий дієслівний;
- Г) підмет.

141. Вкажіть, яку синтаксичну роль виконує виділене слово у реченні «Сади починали цвісти рясним **п'янким** цвітом»

- А) неузгоджене означення;
- Б) додаток;
- В) узгоджене означення;
- Г) обставина.

142. Вкажіть, яку синтаксичну роль виконує виділене слово у реченні «Сивина навчила кожну **мать** хорошу берегти»

- А) непрямий додаток;
- Б) прямий додаток;
- В) підмет;
- Г) обставина.

143. Вкажіть, яку синтаксичну роль виконує виділене слово у реченні «Осіній вітер **у лісі** шастає, мов звір»

- А) обставина часу;
- Б) обставина місця;
- В) непрямий додаток;
- Г) неузгоджене означення.

144. Укажіть, які засоби ускладнюють просте речення?

- А) другорядні члени речення, частки, повторення слів, відокремлені звороти;

- Б) частки, однорідні другорядні члени речення, звертання, уточнюючі члени речення;
- В) однорідні члени речення, відокремлені члени речення, звертання, вставні слова і вставлені конструкції;
- Г) повторення дієслівних форм, вставні слова і вставлені конструкції, звертання, частки.

145. Укажіть, яким засобом ускладнене речення «Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе»?

- А) відокремленим поширеним додатком;
- Б) відокремленим поширеним означенням;
- В) відокремленим одиничним дієприслівником;
- Г) відокремленою поширеною обставиною.

146. Які члени речення можуть бути однорідними?

- А) тільки головні члени речення;
- Б) усі члени речення;
- В) тільки другорядні члени речення;
- Г) тільки узгоджені означення.

147. Укажіть, чим ускладнене речення «Назбирай мені, мамо, яблук в поділ...»

- А) вставним словом;
- Б) відокремленим додатком;
- В) відокремленим уточнюючим підметом;
- Г) звертанням.

148. Укажіть, яку синтаксичну роль виконують виділені слова у реченні «Серпень з вереснем стискають один одному правиці»?

- А) підметом;
- Б) присудком;
- В) додатком;
- Г) обставиною.

149. У котрому рядку є речення із прямим додатком?

- А) Стави політі медвяним соком;
- Б) Поезія – це прекрасна мудрість;
- В) Цілує місяць заспану сосну;
- Г) Тканина нашого життя зіткана з ниток часу.

150. Визначте тип речення «Люблю до оніміння, до стогону, до сліз»

- А) односкладне, називне;
- Б) односкладне, означено-особове;
- В) складне сполучникове;
- Г) односкладне, неозначено-особове.

151. Визначте тип речення «Завдання виконано...»

- А) односкладне, безособове;
- Б) односкладне, називне;
- В) просте, двоскладне;
- Г) односкладне, означено-особове.

152. Укажіть, які члени речення виступають однорідними у реченні «І марили айстри в розкішнім півсні про трави шовкові, про сонячні дні»

- А) обставини;
- Б) підмети;
- В) присудки;
- Г) додатки.